TEXTE COMENTATE

Lyceum

Prefață,
tabel
cronologic,
note
și
bibliografie
de
ANTOANETA
MACOVEI

859.09
N 42

NEGRUZZI

Alexandru Lăpușneanul

EDITURA ALBATROS

TEXTE COMENTATE

Lyceum

EDITURA ALBATROS
1975

819.09
N42

NEGRUZZI

Alexandru Lăpușneanul

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR"
BIBLIOTECA
BUCUREȘTI

57.022

Prefață,
tabel cronologic,
note și
bibliografie
de
ANTOANETA MACOVEI

Textele sînt reproduse după ediția

PĂCATELE TINEREȚELOR,

Editura pentru literatură, 1963,

„Biblioteca pentru toți".

TABEL CRONOLOGIC

1808 Se naşte la Trifeştii Vechi, în apropierea Iaşului, Costache Negruzzi, fiul lui Dinu Negruţ, răzăş la origine. A căpătat titlul boieresc de paharnic în urma unei îndelungate slujbe pe moşia de la Trifeşti a logofătului Constantin Balş. Dinu Negruţ se căsătoreşte în 1807 cu Sofia Hermeziu şi se stabileşte la Trifeşti. Mai tîrziu, moşia şi satul vor purta numele de Hermeziu.

Costache Negruzzi primeşte în casă primele noţiuni de scris şi citit în limba greacă şi franceză cu dascălul grec Chiriac şi emigrantul francez Brancovitz. Bucurîndu-se de un climat intelectual ales, în casa părintelui său („Tatăl meu era unul din românii aceştia [iubitori] de carte românească. Nu ieşea un *Calendar* care să nu-l aibă el întâi, nici o carte bisericească care să n-o cumpere, nici o traducţie care să nu puie să i-o scrie"). (*„Cum am învăţat româneşte"*, p. 4, în *Păcatele tinereţelor*, E.s.p.l.a., 1959, ediţie îngrijită de Liviu Leonte, prefaţă de N.I. Popa), Negruzzi avea să deprindă „scrisoarea

aceea ieroglifică ce se obicinuia atunci pe la noi", pe paginile *Istoriei românilor* a lui Petru Maior. „Până-n seară" în „puține ceasuri" a învățat să citească în limba română.

1821 Familia Negruzzi se refugiază, în timpul mișcării eteriste, la Șărăuți în ținutul Hotinului.

1822 În primăvara acestui an, familia se deplasează la Chișinău pentru a se întîlni cu rude și prieteni. Tînărul Negruzzi îl cunoaște pe poetul A.S. Pușkin, „acel Byron al Rusiei", cum avea să-l caracterizeze mai tîrziu în *Calipso;* a nutrit o reală și constantă admirație pentru romanticul rus. Scrisoarea a VII-a *(Calipso)* narează această perioadă.
Precoce în creația literară, Negruzzi începe să scrie chiar din timpul ședерii la Șărăuți. Acum notează *Zăbăvile mele din anii 1821, 1822, 1823 la satul Șărăuți din raiaua Hotin.* Această lucrare cuprinde patru traduceri: *Zuma sau discoperirea scorțișorii tămăduitoare de friguri, adecă a hinei,* după Madame de Genlis; o altă variantă fiind publicată de Racocea în *Crestomaticul românesc* din 1820. Apoi *Moralicești haractiruri,* după Dimitrie Darvari: *Pentru bărbatul cel greu, care luînd o fimei guralivă, să duci să cei moarte la giudecată* (trad. din limba greacă), comedia *Crispin, rival stăpînă-său* de Lesage și *Memnon* de Voltaire.

1823 Familia Negruzzi se întoarce la Iași.

1825 Costache Negruzzi ocupă funcția de diac la vistierie.

1826 Moare paharnicul Dinu Negruț.
C. Negruzzi este avansat la rangul de căminar.

1829 Din acest an numele lui C. Negruzzi începe să fie reținut în rîndul personalităților ce vor ajuta la apariția *Albinei românești* a lui Gh. Asachi. Publicația îl menționează printre „binevoitorii permanenți din carii o seamă au dat și osebit ajutor".
Scrie nuvela *Zoe*.

1829 Apare în Muntenia *Curierul românesc*, sub redacția lui I. Heliade Rădulescu.

1835 Traduce *Treizeci de ani sau viața unui jucător de cărți* de Victor Ducange și M. Dinaux. S-a jucat abia în 1844.

1836 Colaborează la *Gazeta Teatrului* de la București și este unul dintre membrii Societății filarmonice. Trimite la București 250 de exemplare din traducerea piesei *Maria Tudor*.

1836 Expediază la *Muzeul Național*, nr. 36, noiembrie, o scrisoare în care discută probleme de limbă și subliniază importanța intervenției lui Heliade în ceea ce privește simplificarea alfabetului *(Corespondența între doi români, unul din Țara Românească și altul din Moldova)*.

1837 Apar în tipografia lui Heliade cele două drame romantice traduse de C. Negruzzi, *Maria Tudor* și *Angelo, tiranul Padovei*, de V. Hugo. Continuă activitatea de traducător transpunînd în limba română pe Jukovski, Gessner, Byron și Al. Dumas-père.

Scrie *Aprodul Purice*, poem romantic de inspirație istorică. Inițial, scriitorul proiectase o epopee *Ștefaniada*, din care însă nu a realizat decît episodul menționat. Poemul a fost republicat în 1857 în *Păcatele tinereților;* V. Alecsandri l-a avut în vedere în vestita sa introducere a operelor lui C. Negruzzi din 1872, considerîndu-l o operă cu aluzii la contemporaneitate: „Se cunoaște că nu fără intenție Negruzzi colora atît de viu tabloul său; lui îi plăcea să puie în fața tronului imaginea sublimă a lui Ștefan ca un contrast amar; îi plăcea să arate boierilor degenerați din timpul său cum erau acei de pe timpurile vitejiei, care în loc de a trăi în trîndăvie, știau să moară cu sabia în mînă pentru apărarea țării. Aprodul Purice a fost o palmă dată de trecutul glorios prezentului mișelit."

În toamna aceluiași an C. Negruzzi este ales deputat de Iași.

În *Curierul de ambe sexe*, periodul I, nr. 7, p. 113—124 apare *Zoe*, cu subtitlul *Nuotate istorică*. Nuvela s-a bucurat de popularitate în epocă. În 1847 I. Catina scria o dramă în trei acte, *Zoe*, ce cuprindea o dedicație adresată lui C. Negruzzi.

1838 Se preocupă în mod permanent de problemele teatrului românesc, comunicîndu-și ideile în

Scrisoarea către Gh. Asachi (21 iulie 1838): „Îmi rămîne a vorbi de Teatrul Naţional, început iarăşi subt a d-tale preveghere, şi prin care ne-ai arătat că limba noastră nu e mai puţin priimitoare de armonie decît italiana. Sărmanul teatru! El seamănă cu pruncul mic, frumuşel, nevinovat şi — bolnav de strîns! (iartă-mi, mă rog, această comparaţie băbească); şi unde avea trebuinţă de o bună căutare, de-abia ivindu-să şi-au stîrnit în cap o droaie de duşmani straşnici şi puternici: jumătate de lojile rangul I, parte din benoaruri, ba încă duşmănia asupra lui începe a molepsi şi lojile de sus şi amerinţa a se sui pînă la paradis. Putea el să se împotrivească la atîţia vrăjmaşi? Au trebuit deci să moară, şi precum fecioara lui Euripide s-au săvîrşit. Trebuie să ştii, bătrînul meu, că noi sîntem de o fire foarte deşanţată; ne place a maimuţi pe streini şi a ne defăima pe sine. Aşadar, am fost pe rînd turcomani, grecomani, sau domnul ştie ce încă; acum, din mila lui Dumnezeu, sîntem franţezomani; poate curînd vom trece şi Manha în vrun balon aerostatic, şi atunci vei vedea anglomani..."

1839 Traduce în cursul anului Thomas Moore, *Melodii irlandeze*, rămase în manuscris în timpul vieţii.

Scrie articolul *Vandalism* ce i-a adus o şedere silită la una din moşiile sale. Scrierea aceasta a avut un mare efect asupra contemporanilor, date fiind ideile patriotice, izbucnite ca o reacţie în urma domniilor fanariote sau a „vandalis-

mului" ce risipea vestigiile unui trecut glorios. Funcția administrativă pe care o deținea l-a obligat să lucreze la alcătuirea catagrafiei Moldovei. Acest fapt i-a oferit scriitorului un contact direct cu viața poporului, cu obiceiurile și creațiile lui. Citind broșura lui M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'origine et la langue des Cigains*, „gîndeam la sclavia atîtor mii de oameni și proiectam să vorbesc la adunare în favorul lor" *(Scrisoarea VIII, Pentru ce țiganii nu sînt români*, iunie 1835).

6 iulie. C. Negruzzi se căsătorește cu Maria Gane, fata agăi Dimitrie Gane.

În *Curierul de ambe sexe* apare nuvela *Au mai pățit-o și alții.* Iacob Negruzzi mărturisea că știe de la tatăl său care au fost personalitățile reale ce au inspirat scrisoarea. Bătrînul boier cu vederi retrograde ar fi C. Conachi, iar cel tînăr, C. Negruzzi; alții cred că e vorba de C. Negri.

1840 În numărul 25 al *Albinei românești*, p. 86, C. Negruzzi publică *Scrisoarea a IX-a*, cu titlul *Provințialul*, devenită apoi *Fiziologia provințialului.*

1840 La 19 martie apare la Iași *Dacia literară*, sub redacția lui M. Kogălniceanu. În paginile ei C. Negruzzi va publica *Alexandru Lăpușneanul* (tom. I, p. 9), *Cîntece populare a Moldaviei* (tom. I, p. 121), *O alergare de cai* (tom. I, p. 309), *Riga Poloniei și prințul Moldaviei*, 1713 (tom. I, p. 74), apărută mai întîi în *Albina*

românească, nr. 102, 1839, cu același titlu și *Floarea, florărița română* (tom. I, p. 477), traducere din Lewitschvigg, *Flora des Walachische Blumenmädchen (Iris*, Pesta, 1840).
În martie, C. Negruzzi, primar al Iașului, primește direcția Teatrului Național din Iași, alături de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și Petru Cîmpeanu. Așa cum se subliniază în paginile *Daciei literare*, „guvernul Moldovei, simțind că teatrul românesc n-ar putea niciodată înflori cît ar fi în concurență cu teatrul francez, au hotărît ca, la 15 mai viitor, să încredințeze îmbele scene unei singure direcții naționale. Așadar, această direcție s-a încredințat dd. spătarului C. Negruțți, comisului V. Alecsandri și căpitanului M. Kogălniceanu, cu îndatorire ca în iarna viitoare să se deie, pe săptămînă de trii ori, reprezentații franțeze și o dată românești. Redactorul *Daciei*, fiind și el din acea direcție, nu poate să zică nimică în favorul unei asemine măsuri, pentru că n-are obicei de a se lăuda pe sineși. Publicul, însă, va putea judica la vreme în ce mîni s-au încredințat această sarcină și dacă teatrul românesc va fi tot păpușerie ori artă" *(Dacia literară*, ed. 1972, p. 304, Minerva).
23 august. Dacia literară este suprimată.

1840-1841, 1845 M. Kogălniceanu editează ***Arhiva românească***, revistă în paginile căreia au apărut cronici, documente și materiale de istorie națională.

1841 C. Negruzzi este numit secretar vremelnic al Obștiștii Adunări.
Gh. Asachi publică în 1841 nuvela istorică *Ruxanda doamna* în *Spicuitorul moldo-român*, I, nr. 1—2, ianuarie-februarie, p. 51—80.

1842 Colaborează la *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, martie, cu trei doine „făcute în fugă": *Ostașul păstor, Cîntecul,* (devenit *Marșul lui Dragoș)* și *Cîntec sau Doină nouă.*

1843 C. Negruzzi publică la *Foaie pentru minte*, nr. 23, *Cîntec vechi*, cules de la un mazil din Cotnari, cum mărturisește el însuși. De fapt, este o creație proprie după I. Neculce despre sfîrșitul fraților Costin (cf. Al. Piru, *C. Negruzzi*, Ed. Tineretului, 1966, p. 80). În *Păcatele tinereților* din 1857 ea se integra ciclului *Fragmente istorice.*

1844 C. Negruzzi este printre animatorii ce au pregătit apariția *Propășirii*, alături de M. Kogălniceanu și Al. Donici. Aici a publicat povestirea *Toderică* care i-a adus cel de-al doilea surghiun. Istoria literară consemnează că scrierea lui C. Negruzzi a constituit mobilul suprimării revistei ieșene. De fapt, lucrurile stau altfel. Materiale documentare noi luminează și evidențiază adevăratele motive ce au dus la suprimarea *Propășirii.*
Așa cum explică Ion Ghica într-un text recent publicat *(Documente și manuscrise literare*, vol. II, București, 1968, p. 83, cu titlul *Notes historiques sur les Principautés, remises à Ahmed Efendi sur sa demande)*, revista *Propășirea* nu

datora suprimarea ei doar lucrării lui C. Negruzzi (publicată în nr. 10—12 din 12 martie-2 aprilie 1844), ci unui complex de factori politici. Se știe că sfatul administrativ hotăra suprimarea *Foii științifice și literare* la 11 noiembrie 1848, adică la șase luni de la apariția povestirii *Toderică*, „o alcătuire imoralicească și netrebnică" — cum fusese etichetată. Adevăratul motiv al suprimării revistei nu era creația lui C. Negruzzi, ci neînțelegerea dintre domnitorii români. Bibescu voia să apară în „fața opiniei publice drept executant și nu inițiator al politicii călușului în gură. (Acesta îi propusese lui M. Sturza un acord în vederea unui demers comun la cele două curți, suzerană și protectoare, pentru a obține o decizie de închidere a adunărilor. El luase deja o asemenea măsură.) Dar M. Sturza nu se arată încîntat de propunerea lui Bibescu, replicînd că pentru guvernul său camera era mai degrabă un instrument decît un obstacol. La întoarcerea în Iași el hotărî totuși, ca să nu pară mai reticent decît Bibescu în reprimarea manifestărilor opoziționiste, să-și facă simțită strășnicia printr-o lovitură directă: suprimarea *Propășirii*" (Paul Cornea, *Propășirea* în *Reviste literare românești din secolul al XIX-lea*, Minerva, 1970, p. 60).

M. Kogălniceanu publică în *Propășirea* nuvela istorică, rămasă neterminată, *Trii zile din istoria Moldovei*.

C. Negruzzi promite „știutorilor a da pușca" un manual, pe care a început să-l scrie, *Vînătorul bun sau meșteșugul de a nu-ți fi urît*. „Tratatul avea ambiția de a fi practic și folosind

cartea unui E. Blaze, *Le chasseur au chien d'arrêt*, cita pe Eugenio Raimondi Bresciano *(Delle Caccie*, Napoli, 1626), Jacques Savary *(Leges venationes capreolinae*, sec. XVII), dezertînd despre cîine, «tovarăşul vînătorului», şi despre «îmbrăcarea şi înarmarea vînătorului», cu efect mai mult de umor şi erudiţie amabilă în sensul odobescian din *Pseudo-Kinegheticos*" (G. Călinescu, *Constantin Negruzzi*, în *Steaua*, nr. 7, 1958, p. 65).

La Cantora „Foaiei săteşti" se publică volumul *Satire şi alte poetice compuneri de prinţul Antioh Cantemir*, în traducerea lui C. Negruzzi şi Al. Donici. În prefaţă se insista asupra valorii educative a satirei.

Gh. Bariţ publica nuvela istorică *Un rămas bun în cîmpul bătăliei*, în *Foaie pentru minte*, 1844, nr. 46.

1845 Apare volumul *Balade* de V. Hugo, tradus de C. Negruzzi, Iaşi, la Cantora „Foaiei săteşti". C. Negruzzi îl descoperise pe V. Hugo încă din tinereţe: „Pe cînd mimam cîte un versurel şi în deşertăciunea juneţei mă credeam poet, pe cînd mă încînta tot ce era frumos, visînd o literatură naţională, pe cînd nu cunoşteam încă bine pe români şi nu mă deznădăjduiam de viitorul lor, am fost tradus *Baladele* lui V. Hugo, voind a da — pe cît cu putinţă — o idee românilor de originalitatea poetului francez" (C. Negruzzi, *Mărturisenie*, în *Foaie pentru minte...*, 1845, p. 238).

C. Negruzzi publică nuvela *Sobieski şi românii* în *Calendar pentru poporul românesc pe anul*

1845, Iaşii, la Cantora „Foaiei săteşti", p. 22-29.
În Ţara Românească, N. Bălcescu şi A. Treboniu Laurian scot publicaţia cu profil istoric *Magazin istoric pentru Dacia.*

1846 Scrie lucrarea *Elemente de drept politic*, apărută la Braşov. Printre altele, C. Negruzzi se ocupă de definirea conceptelor de drept politic, monarhie, suveranitate etc., toate explicate prin filtrul luminist al filozofiei lui Montesquieu. Nu ignoră ideea de revoluţie, pe care o consideră „ispravă nepriincioasă" (vezi Paul Cornea, *Costache Negruzzi, Montesquieu şi ideologia aripei moldoveneşti a paşoptismului*, în vol. *De la Alexandrescu la Eminescu*, E.p.l., 1966.

1847 C. Negruzzi este agă. Stabileşte în continuare legături culturale cu Ţara Românească. Astfel, în 1847, lua fiinţă la Bucureşti *Asociaţia literară a României*. Printre membrii ei figurau I. Văcărescu, I. Ghica, C. Bolliac, C.A. Rosetti, Gr. Alexandrescu. C. Negruzzi susţinea asociaţia cu 2 galbeni şi 65 lei (apud E. Lovinescu, *C. Negruzzi*, Casa şcoalelor, 1940, p. 31).

1848 Momentul 1848 nu-l înregistrează printre animatorii şi luptătorii moldoveni. Mihai Sturza îi încredinţează în acest an funcţii din ce în ce mai înalte. În noiembrie este director al serviciului vistieriei.
Gazeta *Bucovina*, nr. 23 din 29 iulie 1849, comenta aspru reţinerea lui C. Negruzzi în timpul revoluţiei: „Muza d. Negruzzi, după cum se

știe, de mult amuțise acum căci, după un zbierat zbuciumător, căpătase ciolanul în gură, și împrejurările anilor 1848, pe lîngă titlul de director al vistieriei, îl mai îmbrăcară, ca remunerație, cu titlu de epitrop al școalelor publice". Rîndurile de mai sus sînt elocvente pentru a ne convinge despre modul în care a fost judecată, de către camarazii de generație, „cumințenia" lui Negruzzi. Și, totuși, în iunie a scris rînduri vibrante despre eroismul Anei Ipătescu în *Scrisoarea XXII:* „Trei veacuri și jumătate au trecut de la muma lui Ștefan, care încuie porțile cetății fiului său și îl trimite la biruință, și pînă la doamna I..., care cu arma în mînă îmbărbătează norodul, se pune în fruntea lui, și scapă pre aleșii poporului de complotul unor ticăloși ce voiau să atingă în noaptea despotismului steaua României abia răsărindă"...

1849 Scrie vodevilul într-un act *Doi țărani și cinci cîrlani*, Iași, 1849.

1850 Gh. Asachi își publică nuvela istorică *Svidrighelo* în *Almanah de învățătură și petrecere.*

1851 Apare comedia vodevil *Carantina*, adaptare după *La Quarantine* de E. Scribe și Mazères. *Muza de la Burdujeni*, farsă într-un act, Iași, 1851, imitație după Théodore Leclercq.
Gh. Asachi dă la lumină, în *Almanah de învățătură și petrecere*, Iași, 1851, p. 26-63, nuvela istorică *Elena de Moldavia.*

1852 În aceeaşi publicaţie Asachi tipăreşte „novela după istorie şi tradiţie" *Dragoş. Restauratorul domniei românilor în Dacia transalpină*, numită după aceea *Moldova la anul 1852.*

1853 C. Negruzzi editează la 9 mai publicaţia *Săptămîna.* Au apărut 46 de numere. Revista era răspîndită gratuit în mediul rural.
J. Voinesco dă prima traducere în limba franceză a nuvelei *Alexandrul Lăpuşneanul, Scènes historiques tirées des chroniques moldaves, Alexandru Lăpuşneanul,* în *Revue de l'orient et de l'Algérie et des colonies,* tom. XIV, 1853, p. 316—326 et tom. XV, p. 12—28, Paris.
Gh. Asachi publică în *Almanah de învăţătură şi petrecere* „novela istorică" *Bogdan-voievod.*

1854 În aceeaşi publicaţie Asachi tipăreşte *Petru Rareş,* nuvelă istorică.

1855 V. Alecsandri editează la Iaşi revista *România literară,* continuatoare a principiilor *Daciei* şi *Propăşirii.*
C. Negruzzi, în urma unor recomandări medicale primite la Berlin, se opreşte în staţiunea Ems. Rodul acestei călătorii se va concretiza literar în *Scrisoarea XXX, Băile de Ems.*
Valea Albă (Almanahul de învăţătură şi petrecere), altă nuvelă istorică a lui Asachi.

1856 Gh. Asachi îşi continuă prodigioasa activitate de nuvelist cu: *Mihai Viteazul. Novelă din istoria Principatelor (Almanahul de învăţătură şi petrecere), Ziua din urmă a municipiului*

Iaşilor (1858), *Mazepa în Moldova* (1859), *Petru Rareş şi Regina Isabela* (1861), *Alexandru cel Bun* (1869). Îşi încheia ciclul de nuvele istorice în 1870 cu *Lopuşna* în *Calendarul pentru români*, XXIX, p. 16—32. „Asachi a sfîrşit tocmai cu ceea ce începea Negruzzi", afirmă V. Haneş, în ediţia Gh. Asachi, *Nuvele istorice*, Bucureşti, Editura Minerva, 1915, p. XLVIII.

1857 C. Negruzzi îşi editează primul său volum de scrieri intitulat *Păcatele tinereţelor*, cuprinzînd secţiunile *Amintiri din juneţe*, *Fragmente istorice*, *Neghină şi Pălămidă* şi *Negru pe alb*, Iassi, 1857.

1862 C. Negruzzi votează Unirea Principatelor, ultima afirmare a scriitorului în viaţa politică.

1867 Este ales membru al Academiei Române, însă starea sănătăţii nu-i permite să se deplaseze la Bucureşti. „Primind adresa domniei-voastre, din 12 iulie no. 6630, aş fi plecat de îndată pentru Bucureşti, spre a lua parte la lucrările Societăţii literare, la care am fost chemat prin Oficiul măriei-sale domnitorul, dacă starea sănătăţii m-ar fi iertat, dar sînt bolnav şi pe mîna medicilor" (dintr-o scrisoare datată 20 august).

1868 *25 august.* C. Negruzzi moare. Este înmormîntat în cimitirul bisericii satului din Trifeştii Vechi, zidită de el în anul căsătoriei. „E dureros — îi scrie V. Alecsandri lui Iacob Negruzzi — de a-ţi pierde amicii cu care ai petrecut în tinereţe, ai

lucrat la renașterea unei țări iubite și te-ai deprins a-i prețui. Costache Negruzzi este un nume scump României și va rămîne în pleiada pionierilor intelectuali ai neamului nostru: el și cu Hrisoverghi au fost cei dintîi în Moldova care au dat semne de independență literară, ferindu-se de formele stilului mitologic, plin de Afrodite, de Apoloni etc., adoptînd drapelul școalei romantice. Scrierile sale, deși nu multe, au însă un caracter nou în literatura noastră, deosebindu-se prin eleganta limpezire de stil, energie și adevărat românism. *Alexandru Lăpușneanul* este un model neimitat pînă astăzi și stă în fruntea literaturii noastre. Mircești, septembrie 1868" (V. Alecsandri, *Scrisori*, Socec, 1904, p. 103).

ANTOANETA MACOVEI

PREFAȚĂ

Există în literatura fiecărui popor opere care datorită valorii artistice și popularității lor se substituie creatorului, devenind, în timp, sinonime cu numele acestuia. Astfel, cînd se rostește Goethe ne vine în minte tulburătorul *Faust*, după cum dacă vorbim despre Shakespeare înțelegem și *Hamlet*, iar Tolstoi înseamnă pe orice meridian *Război și pace*. „Cînd spunem Negruzzi, spunem *Alexandru Lăpușneanul*, așa cum, pronunțînd numele lui Alecu Russo, numim *Cîntarea României*"[1], observa, pentru literatura română fenomenul, Constantin Ciopraga.

Capodoperă a patruzecioptismului românesc, nuvela istorică *Alexandru Lăpușneanul* a trăit și continuă să trăiască un destin strălucit alături de creațiile de primă mărime ale lui Alecsandri, Eminescu și Caragiale. Ea reprezintă o exemplară confirmare a uneia din cele mai

1 Const. Ciopraga, *C. Negruzzi, scriitor modern*, în *Limbă și literatură*, vol. XXI, 1969, p. 35.

semnificative direcții ale romantismului autohton, îndreptarea către istoria națională. Publicată în *Dacia literară*, I, ianuarie-februarie 1840, p. 9, nuvela lui Negruzzi intra, încă din acel moment, în literatura română, ca o operă unică, asupra căreia contemporanii nu au obosit să se aplece, s-o discute și să-i releve sensurile sociale și estetice.

La cîteva luni doar după apariția primului număr din *Dacia literară* alte reviste românești au inclus în paginile lor creația scriitorului de la Iași, descoperind în ea puternica vibrație în fața istoriei, dar și un protest împotriva regimului despotic al acelor ani. Astfel, rubrica „Novelle" a *Curierului de ambe sexe*[1], periodul III, nr. 6, 1840, p. 89, se deschidea cu *Alexandru Lăpușneanul*. Iar *Foaia* lui Gh. Bariț, după ce a publicat la 28 aprilie 1840 *Introducția* din *Dacia literară*, făcea cunoscută, începînd cu luna august, și nuvela lui Negruzzi în Transilvania[2].

Ecoul lucrării în epocă a fost puternic atît asupra scriitorilor cît și a marelui public. Pentru că nu se tipărise în volum *(Dacia literară* era epuizată și suspendată), nuvela, reeditînd viața unor romane populare de mare răspîndire, a

1 Se mai publica aici *Fata negustătorului*, novelă istorică tradusă de St. Stoica, *Cinevra*, de D.N. Apolonie, *Ursul de la Maleddeta* de Ernest Leguve, *Anteea Minune a S-tei Filomelei* de A. Dumas, *Suvenire de o călătorie la Roma. Muma lui Napoleon* de Meri ș.a.— 2 *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 35, 36, 37 pe 1840.

circulat şi în manuscris. Afirmaţia noastră nu este o simplă supoziţie. În fondul Bibliotecii centrale „M. Eminescu" din Iaşi se află un manuscris integral al acestei opere copiat, poate, de un călugăr de la mănăstirea Slatina.[1] Date fiind legăturile lui Lăpuşneanu cu mănăstirea de pe valea Suhăi, ctitorie a sa, presupunem că, poate, un cleric ce ştia să guste şi literatura, s-a simţit dator să copieze lucrarea lui Negruzzi pentru a fi la îndemîna obştei mănăstireşti de la Slatina. După cum nu este exclus ca cineva de la Iaşi să fi copiat textul din tipografie, text ce a servit la tipărirea nuvelei din *Dacia literară*. La pagina de titlu a manuscrisului (conţine 34 de pagini) se găseşte următoarea însemnare: „Istoria a fostului domn Alexandru Lăpuşneanul. Încă prescris acum din nou, di pi tiparnică tipografă la leat 1842, febr. 25. Alexandru Lăpuşneanul 1564—1569 [Slatina]..."
Manuscrisul a fost întovărăşit de portretul domnului şi al familiei sale, astăzi pierdut. Valoarea acestui nou manuscris, identic cu cel din revista lui Kogălniceanu, confirmă intrarea nuvelei lui Negruzzi, încă de pe atunci, în conştiinţa publicului cititor.
Cuvinte cuprinzătoare despre nuvela lui Negruzzi au fost scrise de prietenul său mai tînăr, V. Alecsandri, care în prefaţa operelor din 1872, alături de o pătrunzătoare analiză socială

1 Manuscrisul nu a fost încă semnalat, deoarece el a intrat în biblioteca ieşeană în luna noiembrie 1966, odată cu alte cărţi ce au aparţinut lui G. Ibrăileanu.

şi politică a societăţii româneşti din prima jumătate a veacului trecut, sesiza cu adîncă înţelegere durabilitatea operei, evidenţiind că „în anii de secetă rodurile copacilor sînt mai cu seamă preţioase"; atunci, „pe cînd palatul domnesc era considerat ca un soi de templu, iar domnul ca un soi de Buda nefailibil, C. Negruzzi avea curagiul a scoate la lumină imagina cruntă a lui Alexandru Lăpuşneanu şi a spune boierilor un mare adevăr: «*poporul e mai puternic decît boierimea !*»"[1]

DE LA ISTORIE LA LITERATURĂ

Scrierea lui Negruzzi nu a însemnat nici o clipă doar literaturizarea faptului istoric real, luat din cronici, ci, împărtăşind sugestia romantică, potrivit căreia istoria a însemnat şi o modalitate artistică de apelare la prezent, ea a comunicat adevăruri care au dat de gîndit aristocraţiei timpului. Se demonstra cu evidenţă, şi într-o manieră artistică proprie numai literaturii de autentică valoare, inevitabilitatea unor ciocniri violente între domn şi boieri pe de o parte, şi boieri şi popor pe de altă parte, într-o societate devorată de legile învechite ale feudalismului. Lucrarea dezvăluia, prin intermediul unei metafore, crezul politic şi estetic al unor „naturi alese", „inteligenţe nerăbdă-

1 V. Alecsandri, *Introducere la scrierile lui Constantin Negruzzi*, în *Păcatele tinereţelor*, I, Bucureşti, 1872, p. LX.

toare care trăiau în aşteptarea acelui viitor depărtat. C. Negruzzi a fost una din acele naturi."[1]

Atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească sau Transilvania obiectivele luptei politice erau aceleaşi. Toţi scriitorii şi istoricii noştri din această etapă literară s-au întors spre trecutul naţional din convingerea sinceră că reeditarea unor „scene" cu viaţa şi oamenii lor, cu viteji şi eroi, trădători şi tirani va putea oferi contemporanilor „pilde" sau „o palmă dată de trecutul glorios prezentului mişelit"[2]. La această credinţă personală a fiecărui creator se adăugau lucidele îndemnuri ale programului *Daciei literare*, numit pe bună dreptate un „manifest al romantismului românesc".

Afirmîndu-se sub semnul curentului romantic autohton, creaţia literară din deceniile patru şi cinci ale secolului trecut a tradus, pe plan artistic, unul dintre cele mai cuprinzătoare programe, acel al *Daciei literare*. Pentru M. Kogălniceanu fundamentarea unei literaturi naţionale se realizează firesc, prin întoarcerea scriitorilor spre elementele prin care poporul şi-a menţinut fiinţa lui, *istoria* şi *folclorul*, răzimate puternic pe viaţa cotidiană, pe realitatea contemporană. Nu întîmplător redactorul revistei ieşene a subliniat punctele de plecare ale literaturii originale, după ce dezbătuse problema traducerilor: „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sînt destul de

1 V. Alecsandri, *Op. cit.*, p. XXXVII. — 2 V. Alecsandri, *Op. cit.*, p. LX.

pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem trebuinţa să ne împrumutăm de la alte naţii"[1]. Cu gîndirea-i limpede, cu simţul său critic recunoscut, Kogălniceanu nu concepea închegarea literaturii române în afara acestor autentice resurse naţionale, care au ajutat în mod eficient la lărgirea sferei tematice. Tot ce a apărut în cele trei numere din *Dacia literară* a stat sub semnul istoriei naţionale *(Alexandru Lăpuşneanul, Riga Poloniei şi prinţul Moldaviei,* scrieri despre Gh. Şincai etc.), al creaţiei folclorice şi al actualităţii.

Explicaţia atracţiei continue pentru istorie a lui Negruzzi trebuie înţeleasă numai din acest unghi de vedere[2], pentru că în epocă romantis-

1 *Introducţie* la *Dacia literară,* Bucureşti, Minerva, 1972, p. 7. — 2 Unii cercetători consideră că apariţia nuvelei *Alexandru Lăpuşneanul* nu trebuie motivată sau pusă în legătură cu programul formulat de Kogălniceanu. În prefaţa unei recente ediţii *(Nuvela istorică românească în secolul al XIX-lea),* Lyceum, 1972, D. Vatamaniuc neagă un adevăr ce nu mai suportă discuţii. Dăm textul: „Multă lume mai este încredinţată că nuvelistul porneşte de la îndemnurile lui M. Kogălniceanu din *Introducţie* [...], şi în care acesta cere scriitorilor, între altele, să-şi ia sujeturile din istoria naţională" (p. VI). Ideea ni se arată lipsită de orice fundament teoretic. Atîta vreme cît Kogălniceanu, Negruzzi şi Alecsandri au lucrat împreună în anii 1840, era firească replica literară a lui C. Negruzzi la un deziderat teoretic afirmat de prietenul apropiat. De-

mul european stabilise prin practica artistică o inseparabilă legătură între istorie şi literatură, una înrîurind-o pe cealaltă. Fenomenul a fost sesizat de toţi cercetătorii literari, el apărînd ca o constantă a curentului. N. Iorga observase procesul acesta şi îl comenta ca o interferare, ajungîndu-se chiar la o suprapunere a celor două domenii — a ştiinţei istoriei şi literaturii istorice: „Influenţată de literatura propriu-zisă, făcînd parte integrantă din aşa-numita *beletristică*, istoria romanticilor influenţa, la rîndul ei, pe literatori. Augustin Thierry auzea chemarea-i de istoric la străbaterea paginilor lui Chauteaubriand din *Martirii; în schimb, renaşterea studiilor istorice fu un factor determinant în favoarea romantismului poetic* (s.n.). Poetul se simţi atras de farmecul descrierilor

altfel, sublinierea noastră nu aduce nimic nou. N. Iorga încă în 1908 scria: „Cel dintîi ajutor al lui Kogălniceanu la publicarea *Daciei literare* trebuie să fie Negruţ. El dă, în adevăr, chiar de la început un articol despre cîntecele populare şi nuvela *Alexandru Lăpuşneanu*" (N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, II, *Epoca lui M. Kogălniceanu* (1840—1848), Minerva, 1908, p. 39. Maria Platon, editoare a *Daciei literare* susţine: „Negruzzi este, dintre colaboratorii revistei, cel mai pregătit să facă prin mijlocirea artei demonstraţia valabilităţii principiului înscris de Kogălniceanu în programul revistei" *(Literatura şi problemele ei în paginile „Daciei literare"*, în *Analele ştiinţifice ale Univ. „Al. I. Cuza"*, Iaşi, *Lb. şi lit.*, tom. XI, 1965, fasc. I, p. 31*)*.

istoricului, îi împrumută subiectele, se strămută în lumea lui şi o înţelese aşa cum o înţelegea acesta. Ficţiunea, care ţinea locul adevărului istoric, era destul de strălucitoare pentru a intra de-a dreptul în domeniul poeziei."[1] În adevăr, nici un alt curent literar nu a fost mai ferm profilat teoretic spre trecut ca romantismul. De la filozofie la pictură, la politică, muzică şi literatură, totul, într-un cuvînt, a stat sub semnul istoriei. Motivarea pătrunderii masive a istoriei, în special în literatură şi îndeosebi în epica romantică, trebuie căutată nu numai în forţa exemplelor dar şi în capacitatea ei de a crea un cîmp larg de manifestare setei de insolit şi cugetării. De aceea, „istoricul e teritoriul de liberă mişcare a fanteziei şi a meditaţiei", iar „naşterea culorii istorice"[2] se identifică cu romantismul. Indiferent cum vom numi prezenţa istoriei în literatura patruzecioptistă, „istoricitate", „simţ istoric" sau „sentimentul istoriei"[3], ea a existat ca o coordonată principală a acesteia născînd specii ca poemul romantic, drama, nuvela sau romanul (istoric), care au pornit toate de la faptele trecutului. Atît literatura romantică universală cît şi cea română oferă infinit de multe exemple, de la Walter Scott la V. Hugo, de la Schiller la Puş-

1 N. Iorga, *Frumuseţea în scrierea istoriei*, în vol. *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. II, Buc., 1933, p. 40. — 2 Silvian Iosifescu, *Istorie şi literatură*, în vol. *Literatura de frontieră*, E.p.l., 1969, p. 255. — 3 *Ibidem*, p. 253.

kin, de la Mickiewitz la C. Negruzzi, V. Alecsandri, Russo, Odobescu şi Hasdeu.

Modul de apropiere şi interpretare, de recreare a istoriei la Negruzzi se evidenţiază conform cu epoca. Dacă în *Aprodul Purice* (1837) autorul opunea figura luminoasă a lui Ştefan cel Mare lipsei de eroism, absolutismului contemporan (modalitatea fiind observată şi de V. Alecsandri), în *Alexandru Lăpuşneanul* istoria înseamnă pentru Negruzzi o normă etică şi nu o delectare. Această atitudine a sa faţă de trecut explică şi faptul datorită căruia şi-a ales ca subiect al nuvelei sale una din cele mai sîngeroase domnii ale secolului al XVI-lea, şi nu viaţa unui domnitor exemplar. Poate că în felul de a gîndi istoria şi a o evoca, în selecţia ce a întreprins-o în galeria figurilor reprezentative ale trecutului, scriitorul a folosit sugestii din teatrul lui Shakespeare şi V. Hugo[1], din romanul lui W. Scott. Dar sîmburele nuvelei, conflictul şi tonalitatea generală a operei sînt imprimate de lumea pe care Negruzzi o cunoştea din cronici sau din viaţa imediată. S-a

1 Negruzzi a tradus din V. Hugo cele două drame, *Maria d'Englitera* (cum o numea el) şi *Angelo, tiranul Padovei*, care l-au atras pentru „şenele grandioase, măreţe şi mai ales adevărate", din istoria Angliei şi Franţei, „şene" luate „chiar din soţietate, precum în *Jucătorul de cărţi* etc., sau din istorie, precum în *Maria Tudor*". Cf. *Precuvîntare* (la *Maria Tudor)* de V. Hugo, ed. *Păcatele tinereţelor*, 1959, E.s.p.l.a., p. 226.

oprit la genul epic pentru că a considerat că numai acesta îi poate da posibilităţi largi de acţiune şi mişcare a eroilor, de analiză a lor.

„ALEXANDRU LĂPUŞNEANUL", CREAŢIE EXEMPLARĂ A PATRUZECIOPTISMULUI

Autor de nuvele romantice sau de inspiraţie contemporană *(Zoe, O alergare de cai, Au mai păţit-o şi alţii)*, cunoscînd temeinic cerinţele speciei, Negruzzi avea să debuteze în nuvela istorică cu *Riga Poloniei şi prinţul Moldaviei (Albina românească*, nr. 2, 1839)[1]. Urmează în 1840 *Alexandru Lăpuşneanul* şi *Sobieski şi*

1 În interpretările literare mai vechi există exprimată opinia că Gh. Asachi şi Kogălniceanu ar fi scris mai întîi nuvele istorice. A se vedea, de exemplu, C. Damianovici, *Nuvela istorică în literatura română* în vol. *Artă şi literatură* (Buc., 1914, p. 140). Faptul este inexact. Nici Asachi şi nici Kogălniceanu nu sînt primii autori de nuvele istorice. Se pare că Alexandru Petriceicu Hasdeu ar fi scris nuvelele istorice *Duca-Vodă* (1830, publicată în *Vestnik Europî*) şi *Dabija-Vodă şi Hîncu*, cf. P.V. Haneş, *Scriitorii basarabeni* (Buc., 1920, p. 167). Urmează, din ceea ce se cunoaşte pînă acum, *Riga Poloniei şi prinţul Moldaviei* (1839), *Alexandru Lăpuşneanul* (1840) de C. Negruzzi, *Ruxandra doamna* de Gh. Asachi (1841), apoi *Trii zile din istoria Moldovei* (1844) a lui M. Kogălniceanu şi *Sobieski şi românii* de Negruzzi (1846).

românii, publicată în *Almanah de învățătură și petrecere*, Iași, 1846.

Nuvela *Alexandru Lăpușneanul* pornește de la cronici, dar aproape nimic din fabulația ei nu mai respectă faptul real. Scriitorul știe să citească pe Ureche sau Miron Costin, dar sensurile noi pe care le imprimă operei sale atestă calitatea extraordinară de a retrăi trecutul prin intermediul unei viziuni duale, unde istoria este confruntată cu dimensiunea contemporaneității. Din această cauză imaginea lui Lăpușneanu, personaj creat de Negruzzi, nu se poate suprapune datelor oferite de istorie și desigur nici nu se recomandă din punctul de vedere al cerințelor impuse de o operă beletristică.

Autorul nu a avut o concepție închegată despre istorie, el nu a făcut știință, dar a gîndit, în acord cu epoca sa, „la trecuta mărire a strămoșilor, la ale lor fapte mari de care nu sîntem vrednici, noi, pigmei degenerați, ce n-am fost creați după măsura lor!

Dă-mi voie, prietine, a-mi dezvălui ideea, sau mai bine zicînd, a spune aceea ce cugetam într-o seară, cînd mă aflam la apusul soarelui pe dealul Cetățuii: și dacă după trecut putem judeca viitorul, să ne întoarcem cu cîteva veacuri în urmă ca să aruncăm o privire asupra stării noastre, mărginindu-ne însă numai într-un mic cerc."[1]

Recunoaștem aici convingerile generației patruzecioptiste privitoare la capacitatea istoriei de

1 C. Negruzzi, *Ochire retrospectivă*, *vol. cit.*, p. 313—314.

a schimba, de a modela conştiinţele, de a oferi pilde. Cu siguranţă că înţelegerea eroului din nuvela *Alexandru Lăpuşneanul*, a contradicţiilor ce au măcinat domnia sîngerosului tiran, reflectă punctul de vedere al istoriografiei romantice, asimilată la noi de Kogălniceanu şi N. Bălcescu. C. Negruzzi a studiat hrisoavele, cu care era atît de familiarizat din copilărie[1], a animat paginile îngălbenite, în spiritul unui romantism naţional, de fantast şi ireal, alimentat de idealurile patriotice.

Alexandru Lăpuşneanu, în cea de-a doua domnie (1564—1569), era hotărît să „spargă cuibul" şi să strivească „acest furnicar de intriganţi ce făcea şi desfăcea domnii", după cum

1 Iacob C. Negruzzi enumeră în studiul său *Începuturile literare ale lui Constantin Negruzzi* cărţile ce au mai fost găsite la întoarcerea din Basarabia; pe lîngă *Moartea lui Abel* (poem de Gessner), *Numa Pompilie* (romanţ de Florian), cîteva preţioase manuscrise: *Letopiseţul* lui Neculai Costin, *Cavalerii lebedei* (romanţ de M-me Genlis, *Lentor, Sapor, Matilda, Manon Lescaut, Tarlo* sau *Străinii în Elveţia* etc. „Acolo (la Trifeştii Vechi, n.a.) află aşezate pe poliţe operele celor mai mulţi autori clasici ai Greciei antice pe Homer, Platon, Tucidid, Xenofon, precum şi caietele tuturor cronicarilor moldoveni de la Ureche pînă la Enache Cogălniceanu, din cetirea cărora, de la vîrsta de 21 de ani înainte, cînd simţi că are vocaţiunea de autor, el se inspiră să scrie poema *Aprodul Purice* şi nuvelele sale istorice" (*Op. cit.*, în *Analele Acad. Rom.* S. II, t. XXXI, 1909, p. 6).

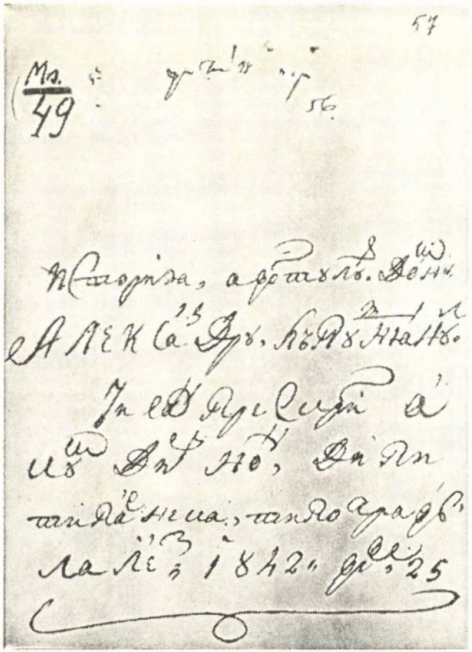

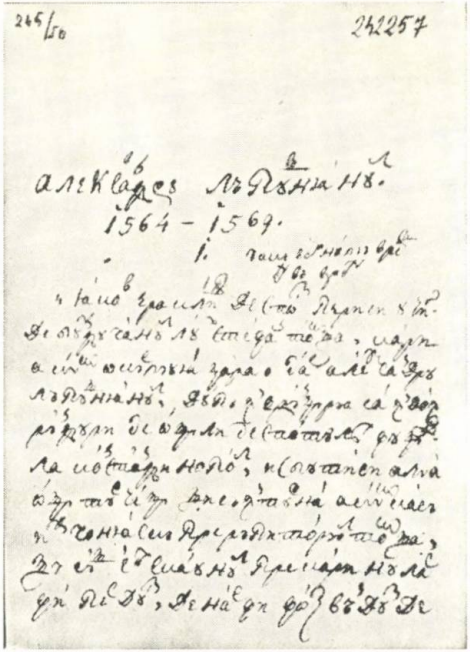

COPERTA ŞI PRIMA PAGINĂ DIN TEXTUL MANUSCRIS
AL NUVELEI *ALEXANDRU LĂPUŞNEANUL*.
(BIBLIOTECA CENTRALĂ „M. EMINESCU", IAŞI)

SCENE ISTORICE

DIN

CHRONICILE MOLDAVIEI.

АЛЕКСАНDРȢ ЛЪПȢШНЕАНȢЛ.

1564 — 1569.

I.

Dакъ вой нȣ мъ врецї,
еȣ въ вреȣ. . .

Іаков Еракліd Dеспот періcе ȣчіс de вȣс-dȣганȣл лȣї Стефан Томша, каре акȣм о-кърмȣіа цеара. Dар Александрȣ Лъпȣшнеа-нȣл, dȣпъ ꙟнфрънџереа са ꙟн dоъ рънdȣрї de оштіле Dеспотȣлȣї фȣџіnd ла Константі-нопол, ісбȣтісъ а лȣа оштї Тȣрчештї ші се ꙟнтȣрна акȣм ка съ ісгонеаскъ пре ріпіторȣл Томша, ші съ'шї іа скаȣнȣл пре каре нȣ 'л ар фі перdȣт, de н'ар фі фост вънdȣт de боіерї. Інтрасъ ꙟн Молdавіа, ꙟнтовъръшіт de шепте мії спахії ші de вр'о треї мії оасте de стрінсȣръ. ꙟнсъ не лънгъ ачесте авеа порȣнчї ꙟмпъръештї кътръ ханȣл Та-

PAGINĂ DIN *DACIA LITERARĂ*
CU NUVELA
ALEXANDRU LĂPUŞNEANUL.

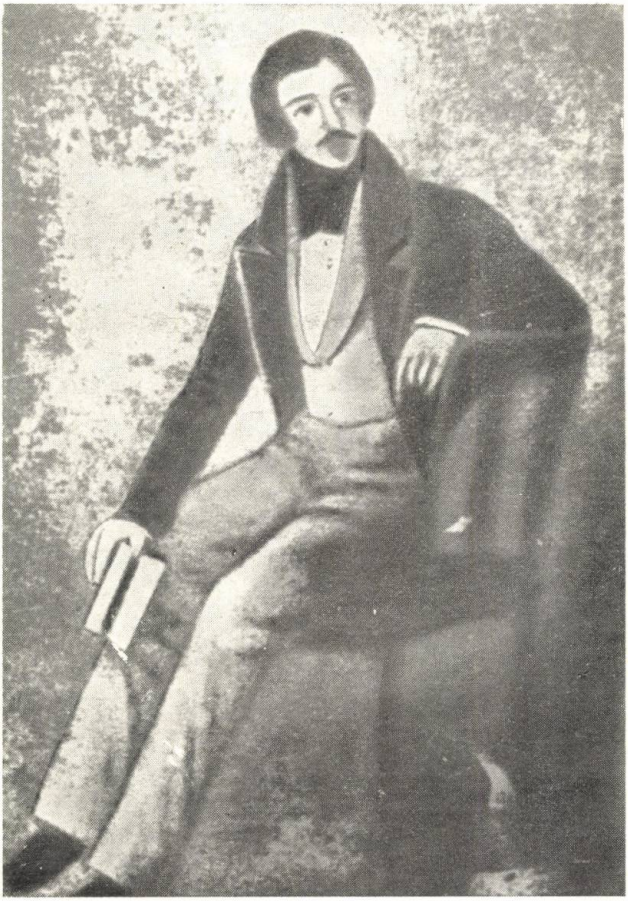

C. NEGRUZZI, TÎNĂR.
(REPRODUCERE DUPĂ *ISTORIA LITERATURII ROMÂNE* DE G. CĂLINESCU)

VĂL BRODAT CU PORTRETELE CTITORILOR,
DĂRUIT DE ALEXANDRU LĂPUȘNEANU MĂNĂSTIRII SLATINA.
DETALIU, 1561.
(REPRODUCERE DIN ALBUMUL *MĂNĂSTIREA SLATINA* DE CORINA NICOLESCU,
EDITURA MERIDIANE. BUC., 1967)

își prezenta eroul, ceva mai tîrziu, Negruzzi în *Ochire retrospectivă*. Autorul își urmărește personajul, de-a lungul celor patru capitole, din momentul intrării în țară și pînă în clipa morții. Tot ceea ce se întîmplă în această nuvelă poartă pecetea durității lui Lăpușneanu. Interpretată în multe feluri, opera lui Negruzzi a fost considerată cînd un model de „impersonalitate" artistică, cînd o reprezentativă creație de evocare istorică. Citită cu mare atenție, comparată cu textul cronicilor, apelînd la scrierile social-politice ale lui Negruzzi, aceste opinii pot fi corectate, dacă nu chiar infirmate. Astfel, în *Arta prozatorilor români*, Tudor Vianu observa că „ipoteza umană a lui Negruzzi este inutilă cînd citim *Alexandru Lăpușneanul*. Autorul acestei nuvele a realizat cu *plinătate norma impersonalității, din primul moment în care a dorit să scrie o nuvelă și nu o amintire*"[1] (s.n.). Argumentarea lui Tudor Vianu este susținută, pînă la urmă, prin lipsa „judecăților de valoare"[2] ce ar trebui să aparțină lui C. Negruzzi. Problema aceasta a impersonalității scriitorului de la *Dacia literară* a fost dezbătută și contrazisă într-un excelent studiu semnat de regretatul Gr. Scorpan, un foarte bun cunoscător al literaturii române din secolul al XIX-lea.

1 Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, cap. *Începuturile realismului*, E.p.l., 1966, p. 68. — 2 T. Vianu reia opiniile lui K. Gross exprimate în studiul *Flaubert Novelle. Un coeur simple*, publ. în *Zeitschrift für Aesthetik und allg.* Kunstwissenschaft, XVIII, 1924, p. 21.

Cu o minuțiozitate rară, analizînd nuvela lui Negruzzi, sînt evidențiate toate situațiile și replicile personajelor în spatele cărora nu stau nici Ureche, nici Lăpușneanu, nici poporul, ci însuși Negruzzi, boiernașul devenit funcționar al domnului. Dealtfel poziția social-politică a lui Negruzzi a fost analizată, pe bază de texte noi, de Paul Cornea, subliniindu-se laturile pozitive dar și pe cele șovăielnice ale concepției sale: „Negruzzi era un burghez cu legături în lumea feudală prin moșie, relații de familie și raporturi sociale, situat ca înalt slujbaș într-o poziție de dependență față de autoritate; în ordinea spiritului, el încearcă să se elibereze, însă, de ingerințele puterii și de lestul inerției conservatoare; voia să meargă cu veacul și înțelegea că înaintarea spre o orînduire nouă e inevitabilă; avea idei mai limpezi sau mai tenebroase, cîteodată nimerea adevărul și alteori bîjbîia să-l descopere, dar prin întreaga structură a minții și prin țelul căutărilor lui, participa deplin la universul valorilor burgheze."[1] Astfel, vorbind despre prima domnie a lui Lăpușneanu „în care el nu avusese vreme a-și dezvăli urîtul caracter", sau respingînd comportamentul crud al domnului, „lucru care nu putea fi acceptat de pașnicul boier" — comentează Scorpan — textul nuvelei se încheagă astfel: „Dar nesocotind de ajuns

1 Paul Cornea, *Costache Negruzzi, Montesquieu și ideologia aripei moldovenești a pașoptismului*, în vol. *De la Alexandrescu la Eminescu*, E.p.l., 1966, p. 105.

planul acesta, îi omoria din cînd în cînd. La cea mai mică greşală dregătorească, la cea mai mică plîngere ce i se arăta, capul vinovatului se spînzura în poarta curţii, cu o ţidulă vestitoare greşalei lui, adevărate sau plăsmuite, şi el nu apuca să putrezească, cînd alt cap îi lua locul." Desigur exemplele se pot înmulţi. Ceea ce se desprinde din întreaga nuvelă este tocmai această participare activă a creatorului, o subiectivitate care descoperă modul de a gîndi al lui Negruzzi la 1840. El nu se mulţumeşte să *evoce* doar faptele, ci le filtrează prin conştiinţa sa, le imprimă punctele de vedere ale propriilor convingeri. Iată de ce opinia lui Gr. Scorpan[1] îşi confirmă valabilitatea. Negruzzi nu este un scriitor mare pentru că se dovedeşte a fi „impersonal" în creaţia sa, ci este un artist care nu a putut să se aşeze în afara operei şi a epocii sale. Acesta este încă un argument ce lămureşte observaţia noastră că Negruzzi vede, interpretează istoria şi dintr-un unghi contemporan. De aici decurg şi notele realiste ale nuvelei.

---

1 „Împotriva celor care au căutat să afirme impersonalitatea în creaţie, calitate care ar constitui înalta valoare artistică a nuvelei în discuţie — , să arătăm că contradicţiile sociale intră în însuşi procesul de creaţie şi astfel, impersonalitatea apare ca o diversiune tendenţioasă a esteticii idealiste, menită să falsifice poziţia scriitorului discutat faţă de frămîntările sociale pe care le oglindeşte (Gr. Scorpan, *Realismul lui C. Negruzzi* în *Iaşul nou*, nr. 7/1950, p. 87).

Structurată în patru tablouri, fiecare purtînd cîte un motto, care reproduce, într-o formă uşor modificată, cronica lui Ureche şi S. Dascălul, capitolul *De la a doua domnie a lui Alexandru-vodă Lăpuşneanu*, nuvela lui Negruzzi adîncea, dintr-o perspectivă realistă, puternica încleştare dintre domn, ce-şi propunea să stăvilească abuzurile, intrate în obiceiul pămîntului, şi marii feudali; angajîndu-se într-un asemenea proces, deşi îşi lua măsuri de precauţie, cînd situaţia o impunea, Lăpuşneanu sfîrşeşte, asemeni multor domni, ce au pornit singuri într-o grea şi primejdioasă luptă. Strivirea lui Lăpuşneanu, victimă a intrigilor boierilor, bisericii şi soţiei, pare a semnifica în concepţia lui Negruzzi o meritată pedeapsă pentru victimele săvîrşite în rîndurile boierimii. Cu alte cuvinte, scriitorul ar vrea să spună: „aşa sfîrşesc tiranii".

Conflictul nuvelei se declanşează din primele scene, el definindu-se precis ca un conflict social-politic; la replica lui Lăpuşneanu, în care îşi face cunoscută dorinţa de mîntuire a ţării, Moţoc anunţă începutul luptei.

Paralel cu conflictul enunţat, Negruzzi urmăreşte şi accentuează manifestările lui Lăpuşneanu, ce trădează o psihologie aparte, aşa cum a dorit şi Negruzzi să se înţeleagă. De fapt, el nu are nimic patologic în manifestările sale. Lăpuşneanu acţionează conform istoriei. Cruzimea a fost întotdeauna atributul personajelor istorice, fie că e vorba de Shakespeare, Hugo sau Maurice Druon. Firea sa aspră, necruţătoare, capricioasă, a contribuit la înde-

părtarea unor boieri ca Veveriță și Spancioc, boieri cu iubire de „moșie" și chiar a „norodului [ce] pretutindinea îl întîmpină cu bucurie și nădejde, aducîndu-și aminte de întîia lui domnie, în care el nu avusese vreme a-și dezvăli urîtul caracter".

Compozițional, nuvela respectă mai mult cerințele genului dramatic, decît pe acelea ale celui epic. Distingem în țesătura intimă a nuvelei două planuri. Unul ne anunță acțiunile lui Lăpușneanu în vederea nimicirii boierilor, iar cel de-al doilea oferă, la scenă deschisă, spectatorului, desfășurarea faptelor. Credem că cel de-al doilea plan constituie esența dramatică a nuvelei.[1] Cele patru episoade, ce se succed, împlinesc de la început pînă la sfîrșit caracteristicile unei opere menite a fi reprezentate: gradație, tensiune, izbucniri temperamentale, mișcări ample, trăiri puternice, sfîrșit spectaculos.

Capitolul I se desfășoară sub semnul voinței despotice a eroului principal care își expune tranșant viitoarele măsuri ce le va lua împotriva boierimii („Voi mulgeți laptele țării, dar au venit vremea să vă mulg și eu pre voi. Destul, boieri!"). Pactul încheiat cu Moțoc, boierul intrigant și duplicitar, relevă, de la începutul nuvelei, arta lui C. Negruzzi de a

1 Liviu Rebreanu comentînd nuvela lui Negruzzi în *Centenarul nuvelei românești*, *Amalgam*, 1943, nu recunoștea construcția dramatică în *Alexandru Lăpușneanul*, „ci, dimpotrivă, un model de construcție epică".

pătrunde psihologia personajelor, de a le caracteriza prin mijlocirea acțiunii și analizei deopotrivă.

Capitolul al II-lea, cu mottoul „Ai să dai samă doamnă!" reprezintă, credem, un tablou ce pare a fi mai mult rezultatul fanteziei și inventivității scriitorului, creat cu scopul de a pătrunde în adîncime personajul principal; comportamentul lui Alexandru Lăpușneanu față de doamna Ruxanda relevă și mai convingător un temperament impulsiv, gata să-și înjunghie soția, care îi cerea îndurare și stăvilirea omorurilor boierilor. Eroul își afișează acum dominantele psihice. Dealtfel, majoritatea comentatorilor acestui capitol vorbesc ca despre un punct de la care „accentul se deplasează din sfera socialului în aceea a psihologicului, iar profunda investigație psihologică întreprinsă slujește intenției politice a scrierii: «Lăpușneanu este un tiran și tiranii se prăbușesc»".[1]

„Capul lui Moțoc vrem"... anunță cea mai dramatică parte a nuvelei, episod antologic din punctul de vedere al structurii intime, al gradării și echilibrului situațiilor, precum și al ingeniozității artistice cu care Negruzzi a știut să așeze față în față domnul, boierii și poporul. Aici creatorul demonstrează o forță unică, o capacitate a variației planurilor. Asemeni unei mari scene, în care un regizor inventiv găsește

1 Maria Platon, *Literatura și problemele ei în paginile „Daciei literare"*, în *Analele Univ. „Al. I. Cuza"*, Iași, *Limbă și literatură*, tom. XI, 1965, fasc. 1.

soluția cea mai fericită de-a secționa spațiul scenic, pentru ca desfășurarea acțiunii să poată fi urmărită pe mai multe nivele și planuri deosebite, tot așa Negruzzi realizează cu uneltele artei literare un tablou dinamic, în care episoade distincte se derulează aproape simultan. Începînd cu pregătirea ospățului ce fixează planul din palat, scriitorul urmărește ceea ce se întîmplă pe alte planuri, în curte, revine de unde a plecat, pentru a nara masacrul început de buzduganul armașului asupra lui Veveriță, comentează uciderea din curte, urmărește desfășurarea faptelor din sala Lăpușneanului, fără a pierde din vedere strigătul armașului suit pe poartă. Această mobilitate, de dispersie și recompunere a acțiunii, conferă fragmentului și nuvelei armătura dramatică. Alcătuit din două părți bine distincte, una pregătitoare, cealaltă constituind punctul cel mai înalt la care ajunge tensiunea nuvelei, dezlănțuirea măcelului și explozia furiei maselor, acest capitol luminează și mai pregnant calitățile artistului înzestrat cu posibilitatea unei scrieturi picturale.

Capitolul debutează calm, cu scena din biserică, în care discursul lui Lăpușneanu reprezintă un alt moment, folosit de Negruzzi în definirea acestuia ca om. Monologul reeditează formula clasică de manifestare a ipocriziei și necinstei. Sublinierea gesturilor, a modificării fizionomiei domnului, rostirea unor porunci din scriptură, spuse într-un anumit fel, și chiar comentariul lapidar al autorului concură la surprinderea complexității personajului cu

mijloace artistice inedite. Aceeași artă a disimulării, celebră în replicile lui Richard, este evidentă și la Lăpușneanu: „Sfîrșind această deșănțată cuvîntare, merse în mijlocul bisericii și după ce se închină iarăși, se întoarnă spre norod, în față, în dreapta, în stînga"... Omorîrea celor 47 de boieri, scenă ce ia proporțiile unui masacru, este creată nu numai cu nerv, dar și cu o mare forță narativă. Dinamica frazei fixează în fiecare clipă altă atitudine: „Cei bătrîni mureau făcîndu-și cruce; mulți însă din cei mai juni se apărau cu turbare"...; „unii, deși răniți, se încleștau cu furie de gîtul ucigașilor, și, nesocotind ranele ce primeau, îi strîngeau păn' îi înăduşeau"... În același timp cu „omorul de sus, începuse uciderea și în curte" — comentează Negruzzi. Acest măcel paralel, cu adînci sensuri sociale, cu încleștări paroxistice, în care trupurile omenești se contorsionează convulsive, poate fi asemuit cu scenele apocaliptice zugrăvite de meșterii anonimi în pridvoarele bisericilor noastre. Fără să părăsească din raza observației sale pe Alexandru Lăpușneanu și pe Moțoc, scriitorul îi surprinde într-un dramatic dialog, la sfîrșitul căruia tiranul știe să-și sacrifice sfătuitorul, pentru a potoli „hidra" de afară. Vom sublinia, în acest capitol, puterea de pătrundere, subtilitatea lui Negruzzi în urmărirea reacțiilor și atitudinilor mulțimii dezlănțuite.

Negruzzi dovedește o rară intuiție în fixarea unor caracteristici succinte, atît ale domnului și boierilor, dar îndeosebi ale poporului; ele definesc fie convingere, lașitate, ca în finalul

replicii lui Moţoc („Eu sînt boier mare! ei sînt nişte proşti!"), fie luciditate şi socotinţă în faţa unei situaţii critice, ce se desprinde din replica domnului: — „Proşti, dar mulţi", răspunde Lăpuşneanul cu sînge rece..., sau lipsa de orientare, descumpănire în masa de „burzuluiţi". În adevăr, scriitorul „este un psiholog cînd dă cuvîntul lui Lăpuşneanu şi boierilor săi, un sociolog cînd descrie deruta şi viermuiala mulţimii", observa Al. Husar.[1]

Istoria noastră literară a comentat excesiv izvoarele sau modelele ce vor fi înrîurit creaţia lui Negruzzi. Adesea un comparatism forţat a fixat asemănări, similitudini, paralelisme. Desigur că putem regăsi ecouri din bogatele sale lecturi, favorizînd dezvoltarea ficţiunii, a imaginaţiei şi a diversificării procedeelor literare.[2] Înclinăm să credem că scena ospăţului i-ar fi fost inspirată de opera lui Gr. Ureche, mai curînd decît de *Maria Tudor*, *Lucreţia Borgia* sau alte scrieri universale.

Un fapt rămîne nezdruncinat: capitolul al III-lea din nuvela *Alexandru Lăpuşneanul* oferă, chiar celui mai subtil şi pretenţios estetician, valori artistice nerepetabile.

Ultimul capitol, deşi reprezintă sfîrşitul unui tiran, „iar fapta lui fu judecată de crudă", cum atît de limpede avea să-l caracterizeze

1 Al. Husar, *Marginalii la nuvela „Alexandru Lăpuşneanul"* în *Iaşul literar*, nr. 8, 1968, p. 61. — 2 A se vedea nota din p. 19, în care se dau principalele opinii asupra influenţelor ce s-au manifestat asupra lui C. Negruzzi în crearea acestei scene.

Negruzzi în aceeași *Ochire retrospectivă*, nu se ridică la dramatismul și complexitatea situațiilor sociale și psihologice din cel de-al treilea. Remarcăm, totuși, tentația spre un final teatral, în ceea ce privește rezolvarea conflictului nuvelei, final care sugerează ideea existenței unei justiții cerești ce poate pedepsi suveranii cruzi. Otrăvit de cei doi boieri, Spancioc și Stroici, ce scăpaseră de măcel, împreună cu doamna Ruxanda, sfătuită de mitropolitul Teofan, Lăpușneanu „învață să moară", el care „știa numai a omorî". Aici eroul principal se manifestă natural, mai ales în clipa în care se trezește din delir, și, surprins de situație, aruncă cu potcapul într-un călugăr. G. Călinescu releva că „în lupta de exterminare a acestei aprige voințe de putere, Lăpușneanu apare omenesc ca orice om viu și întreg și impresia ultimă a cititorului e mai puțin a unui portret romantic, cît a unei puternice creații pe deasupra oricărui stil și școală."[1] Nuvela lui Negruzzi ne oferă, de la prima la ultima pagină, un model de îmbinare a genurilor literare. Este greu de determinat ce suflu este dominant, cel *epic* sau cel *dramatic*. De fapt, sîntem în fața unei opere clasice pe parcursul căreia se identifică o interferare echilibrată a modalităților celor două genuri. Narațiunea face loc, pe nesimțite, procedeelor proprii expunerii scenice. Analiza alternează cu dialogul, iar acesta cu acțiunea. Descripția

1 G. Călinescu, *Constantin Negruzzi*, în *Steaua*, nr. 7 1958, p. 76.

interioarelor, a costumelor se intercalează firesc în scenele palpitante, de un zguduitor realism, în spiritul unei perfecte înțelegeri a rolului atmosferei într-o lucrare istorică. Nimic nu apare în plus. Spre deosebire de Odobescu, care procedează într-un chip „arheologic" și baroc în scenele sale istorice.

Conciziunea și densitatea dialogului sînt caracteristici ce echivalează pagini întregi de istorie. Aceste calități ale replicilor întăresc și mai pregnant filonul dramatic al nuvelei.

Personajele apar ca un rezultat de „filtrare" a istoriei, „a cărei complexitate scriitorul o disciplinează și o subordonează imperativului artistic de a crea personaje vii într-o atmosferă de viață umană".[1] Dacă Racine, de exemplu, cînd a creat-o pe Andromaca a rămas la viziunea antică, respectînd datele personajului, procedînd asemeni tuturor clasicilor, Negruzzi schimbă istoria, o „trădează" conștient, din dorința creării unei existențe umane. Este dealtfel și procedeul utilizat de Shakespeare. Asemeni scriitorilor romantici, și unul și celălalt se întîlnesc într-un punct comun în ceea ce privește configurarea fizionomiei personajelor. Ei schimbă istoria în funcție de necesitățile ideii fundamentale a operei. De aceea, personajul istoric real ar urmări ca o umbră cititorul dacă nu ar acționa asupra lui luminile artistului, forța lui de inventivitate și creativitate. Atîta vreme cît scriitorul nu se poate detașa

1 D. Popovici, *Romantismul românesc*, București, Editura tineretului, Lyceum, 1969, p. 359.

de faptul atestat în cronică, opera literară rămîne o retranscriere a istoriei, uneori erudită, ca în cazul lui Al. Odobescu, alteori amorfă şi savantă ca în romanul lui B.P. Hasdeu, *Ursita*.

Negruzzi, intenţional, a căutat ca fiecare dintre personaje să aibă o dominantă. Totuşi, unele dintre ele devin, datorită atributelor sufleteşti şi manifestărilor lor, eroi de excepţie. Deşi cu unele sublinieri, ce ţin de metoda realistă, nota fundamentală caracterologică a lui Lăpuşneanu şi a doamnei Ruxanda rămîne cea romantică.

În preajma eroului principal se conturează prezenţa intrigantului Moţoc; o evoluţie sinuoasă parcursă de acesta, de la înfruntarea lui Lăpuşneanu la complicitate, turpitudine şi linguşire, pînă la sacrificarea lui, evoluţie ce pune în valoare capacitatea autorului de a urmări artistic un personaj contorsionat sufleteşte. Lăsat singur în scenă, Moţoc se defineşte prin monoloage întretăiate de strigările poporului şi deliberările drastice ale domnului; fricos şi mic, dramatic şi necontrolat, slab şi laş în continuarea lamentărilor sale. După cum se observă cu uşurinţă, Moţoc se impune mai mult prin modalităţile artistice proprii teatrului decît epicii.

Celelalte personaje, Spancioc şi Stroici, mai palide din punctul de vedere literar, sînt importante însă prin ideea ce o transmit; acestea se afirmă ca porto-voce a lui Negruzzi, fiind un fel de mustrare pe care secolul lui Negruzzi o

de faptul atestat în cronică, opera literară rămîne o retranscriere a istoriei, uneori erudită, ca în cazul lui Al. Odobescu, alteori amorfă şi savantă ca în romanul lui B.P. Hasdeu, *Ursita*.

Negruzzi, intenţional, a căutat ca fiecare dintre personaje să aibă o dominantă. Totuşi, unele dintre ele devin, datorită atributelor sufleteşti şi manifestărilor lor, eroi de excepţie. Deşi cu unele sublinieri, ce ţin de metoda realistă, nota fundamentală caracterologică a lui Lăpuşneanu şi a doamnei Ruxanda rămîne cea romantică.

În preajma eroului principal se conturează prezenţa intrigantului Moţoc; o evoluţie sinuoasă parcursă de acesta, de la înfruntarea lui Lăpuşneanu la complicitate, turpitudine şi linguşire, pînă la sacrificarea lui, evoluţie ce pune în valoare capacitatea autorului de a urmări artistic un personaj contorsionat sufleteşte. Lăsat singur în scenă, Moţoc se defineşte prin monoloage întretăiate de strigările poporului şi deliberările drastice ale domnului; fricos şi mic, dramatic şi necontrolat, slab şi laş în continuarea lamentărilor sale. După cum se observă cu uşurinţă, Moţoc se impune mai mult prin modalităţile artistice proprii teatrului decît epicii.

Celelalte personaje, Spancioc şi Stroici, mai palide din punctul de vedere literar, sînt importante însă prin ideea ce o transmit; acestea se afirmă ca porto-voce a lui Negruzzi, fiind un fel de mustrare pe care secolul lui Negruzzi o

adresează secolului lui Lăpușneanu[1], deci se situează antinomic față de Moțoc, „cel învechit în fapte rele".

Prezența poporului în nuvela *Alexandru Lăpușneanul* se impune a fi relevată, chiar dacă acesta nu acționează în primplan. Numai o singură dată, în capitolul al III-lea, partea a doua, masele participă activ, frenetic, la acțiune. În rest, le percepem doar din comentariul lui Negruzzi: „Gloata se întărîta din mult în mai mult". „Prostimea rămasă gură căscată... Venise fără să știe de ce." „Ticălosul boier căzu în brațele idrei acestei cu multe capete, care într-o clipă îl făcu bucăți." Pătrunzînd în psihologia colectivă, scriitorul îi surprinde reacțiile tipice: calm, derută, explozie („Acest din urmă cuvînt *Capul lui Moțoc vrem!* [s.n.] găsind un eho în toate inimile, fu ca o scînteie electrică") sau stingerea mișcării. Asemeni unui excelent regizor, Negruzzi prezintă poporul ca personaj într-o secvență antologică: nimic nu poate fi mai înfricoșător decît poporul răsculat. De aceea „gloata" se comportă uniform, acționînd în chip unanim, de la simpla formare în cete „la întărîtare" și apoi la explozia „zurbei" în țipete și strigări. Este în toată urmărirea acțiunilor și comportării poporului o gradare reală, izvorîtă dintr-o perfectă cunoaștere a modului de manifestare a oamenilor simpli. „Din nehotărîți ce erau, par acum hotărîți. Sînt într-un cuget, într-o voință; e psihologia mișcărilor populare, șovăi-

1 D. Popovici, *Op. cit.*, p. 360.

toare la început, dar canalizate apoi într-o singură dorință, neprevăzută" — comenta E. Lovinescu.[1]

Conștient de specificul creației sale, Negruzzi încheagă faptele cu ajutorul unei superioare forțe narative, pe care o ridică la valori neatinse pînă atunci. Depășind evocarea strictă, ce-i putea oferi oricînd o tentație, ea constituind o formulă frecventă în epocă, căreia i-a plătit dealtfel tribut în *Riga Poloniei și domnul Moldaviei*, scriitorul nostru certifică în mînuirea narațiunii o mare comprehensiune a faptelor, o masare energică a lor. Elementul evocativ rămîne la nivelul unei sugestii doar, în favoarea celui prezent, ce se afirmă totdeauna printr-o dramatică expresivitate.

Nuvela *Alexandru Lăpușneanul* este scrisă într-un stil concentrat, fără ornamente sau digresiuni. Mijloacele de expresie stilistice sînt acordate cu conținutul, cu atmosfera epocii. De aceea se identifică la tot pasul construcții „luate din fondul istoric al limbii"[2] sau invenții stilistice ce aparțin autorului. (*Au venit vremea, moșie* cu sensul de patrie, *și la spatele fieștecărui boier dvorea cîte o slugă care dregea* [s.n.]. Ca fin mînuitor al acestor procedee, Negruzzi își manifestă înclinația către utilizarea antinomiilor, a elementelor contrare, a înfruntărilor,

1 E. Lovinescu, *Costache Negruzzi — Viața și opera lui*, Ed. a II-a, Casa Școalelor, 1940, p. 117.— 2 Gh. Bulgăr, *Despre contribuția lui Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*, în *Limbă și literatură*, I, 1955, p. 53.

descoperind și stilistic cel mai nimerit corespondent. Astfel, în *Alexandru Lăpușneanul* se relevă ca o dominantă a stilului „un joc antagonic de planuri, realizat prin repetiția unor termeni cu sensuri opuse".[1] („Să mă-ntorc? Mai degrabă își întoarce Dunărea cursul îndărăt... A!... Nu mă vrea țara? Nu mă vreți voi, înțeleg! Dacă voi nu mă vreți eu vă vreu" sau: „Voi mulgeți laptele țării, dar a venit vremea să vă mulg și eu pre voi"... Alături de formele arhaice se întîlnesc cele regionale și neologistice într-o armonie știută a fi împlinită doar de marii artiști. Despre prezența neologismelor, punctele de vedere nu concordă. Șerban Cioculescu le comenta „stridența": „Cu toate acestea, noțiunile moderne împănează neplăcut textul. Cutare boier e «curtezan»; Moțoc e un «intrigant»; solii lui Tomșa sînt «deputați», birul este o «contribuție», Moțoc «ministru»; urările la ospețe sînt «vivate»; uneltele domnului sînt «sateliți»; doamna locuiește în «apartament» sau «apartamenturi»".[2] Desigur, în parte Ș. Cioculescu avea dreptate, dacă se raportează limba scrierii la epoca istorică. Dar Negruzzi își scria opera în 1840, o adresa contemporanilor și posterității, iar prezența elementului neologistic reflectă, încă o dată, faptul că scriitorul n-a putut rămîne în afara

1 Al. Husar, *Marginalii la nuvela „Alexandru Lăpușneanul"*, în *Iașul literar*, nr. 8,1968, p. 62.— 2 Ș. Cioculescu, Vl. Streinu, T. Vianu, *Istoria literaturii moderne*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1971, p. 39.

operei sale, ci s-a integrat ei şi în ceea ce priveşte podoaba lingvistică. Sudîndu-se perfect cu celelalte elemente, de conţinut şi formă, limba şi stilul nuvelei au ajutat, incontestabil, la asigurarea unei eterne modernităţi, ce caracterizează întotdeauna operele mari.[1]

C. Negruzzi a avut simţul limbii artistice. Numai aşa se explică popularitatea nuvelei în epocă, precum şi efortul atîtor scriitori, ce i-au urmat, de a scrie nuvele istorice sau de a reedita personalitatea lui Alexandru Lăpuşneanu.

Atît compoziţional, cît şi din unghiul de vedere al procedeelor formale, prin care scriitorul a transfigurat evenimentul istoric, opera *Alexandru Lăpuşneanul* rămîne un model al speciei, ce i-a deschis lui Negruzzi drumul spre clasicitate. Toate încercările ulterioare în acest

1 Traducerea nuvelei în alte limbi, încă din secolul trecut, ne demonstrează încă o dată marile calităţi artistice. În 1853 J. Voinesco o traducea în limba franceză: *Scènes historiques tirées des chroniques moldaves, Alexandru Lăpuşneanu, Revue de l'Orient de l'Algérie et des Colonies*, t. XIV, 1853, p. 316. În 1855, apărea în aceeaşi traducere în vol. *Les doinas, poésies moldaves*, p. 129—162. *A. Lăpuşneanu*, traducere în limba engleză de Lucy Bing, în *Roumanien stories*, London-New York, 1921; *Raconti e „Alessandro Lăpuşneano" di Constantino Negruzzi*, traducere în italiană de Maria Bulciolu, Roma, 1931. În anii noştri nuvela lui Negruzzi a fost tradusă în limbile rusă, germană, maghiară, arabă.

domeniu sînt scrieri eşuate înainte de a fi răspîndite; Negruzzi crease o operă de artă unică şi perenă.

ALTE SCRIERI ISTORICE

În epica de inspiraţie istorică a lui C. Negruzzi se încadrează şi cele două povestiri, *Riga Poloniei şi domnul Moldaviei* şi *Sobieski şi românii*.

Prima se opreşte asupra unui fapt ce s-a petrecut la 1713, sub domnia lui N. Mavrocordat şi e consemnat de cronica lui Neculai Costin. Forma şi stilul naraţiunii l-au determinat pe E. Lovinescu să semnaleze mari apropieri între textul lui Voltaire, *Histoire de Charles XII*, capitolul al III-lea[1], în care erau consemnate ştirile despre Stanislas Leczinski, rege al Poloniei. Menţinîndu-se doar la nivelul repovestirii istoriei, C. Negruzzi nu convinge că a încercat o operă literară. Actul cavaleresc al domnului Moldovei de a se purta civilizat cu un prizonier, în care recunoscuse pe fugarul rege Stanislas, acum ofiţer în armata suedeză, cu numele de Haron, constituie subiectul scurtei povestiri. Din cauza schematismului şi a lipsei unui conflict real nu putem vorbi de situaţii sau momente mai reuşite. Totul se desfăşoară calm, asemeni unei detaşate consemnări.

Cea de-a doua, *Sobieski şi românii*, valorifică un episod dintr-o luptă eroică a unui grup de

1 E. Lovinescu, *Constantin Negruzzi, fragmente istorice*, Ancora, 1928, p. 11.

români de la Cetatea Neamțului ce au opus rezistență regelui polon, Sobieski. Se știe că Negruzzi a pornit de la Dimitrie Cantemir, în a cărui operă *Istoria imperiului otoman* a găsit comentat acest episod.

Prin ideile generoase transmise în epocă, prin căldura evocării, *Sobieski și românii* reface, cu uneltele epicii romantice, un episod din istoria națională, situîndu-se deasupra narațiunilor șterse și fără vlagă ale lui Asachi, mișcînd deopotrivă acum, ca și atunci cînd a fost scrisă.[1] „Fantezia istorică", „creatoare ea în felul ei", cum observa N. Iorga în studiul amintit, nu a rodit în nuvela *Sobieski și românii*. Totuși, superioară celei dintîi prin dramatismul acțiunii și pilda de eroism ce se degajă din paginile ei, nuvela *Sobieski și românii* emoționează și astăzi. Înfrînt în urma unor lupte cu turcii, tătarii și moldovenii, Sobieski, fala leșilor, eroul creștinătății, mîntuitorul Vienii, mergea în fruntea unei armate obosite și ticăloșite de lipsa merindelor, într-un sfîrșit de septembrie a anului 1686. Neîntîlnind în drumul lor decît o „fioroasă pustietate", apariția Cetății Neamțului se deslușea ca o lesnicioasă izbîndă, după atîtea înfrîngeri. Determinat de Patoțki, ofițerul său, să asedieze fortăreața, trufașul polon dă ordin ca oastea să se pregătească de atac. Un sol din ținutul Iașilor povestește acțiunile prin care poporul opunea rezistență dușmanu-

1 Menționăm că în 1921 Zina Courtois publica în limba franceză o traducere a nuvelei *Sobiesky et les Roumains*, la Geneva, în *La patrie suisse*, nr. 735.

lui. Scena aceasta, desfășurată în cetate, este scrisă de Negruzzi cu destulă degajare. Ea explică, în parte, comportamentul viitor al plăieșilor, hotărîți să moară toți, decît să „închine cetatea împreună cu toate averile și merindele".

Un dialog semeț urmează între ofițerul polon, trimis să ducă tratative, și bătrînul plăieș. Este în răspunsul ce-l dă acest personaj ceva din înțelepciunea, mîndria, spiritul de sacrificiu și vitejia cu care poporul și domnitorii cu dragoste de țară au știut să riposteze cuceritorilor.

Pînă în acest moment al derulării firului epic Negruzzi reușește să creeze tensiune, în special în episodul luptei. Finalul nuvelei, însă, nu se mai susține din punct de vedere artistic. Uimirea regelui polon în fața celor nouă oșteni moldoveni ce mai rămăseseră, se transformă într-o stare „de turbare", cum o numește Negruzzi; un suveran nu putea suporta umilirea în fața unor simpli soldați, și de aceea decide spînzurarea lor. Psihologic, o asemenea hotărîre ar putea fi explicată, însă raportată la realitate, adică la cele mai elementare legi militare, scena nu putea să aibă loc, ea fiind sinonimă călcării unui tratat. Intervenția ofițerului Iablonovschi schimbă hotărîrea luată de regele Poloniei. Discursul lui Sobieski, în care acesta recunoaște eroismul moldovenilor, distruge atmosfera încordată și bine surprinsă a restului nuvelei.

Ignorată de unii istorici literari, *Sobieski și românii* a prilejuit altora caracterizări ca „însei-

lătură fugitivă" (N. Iorga) sau „intenție de nuvelă istorică" (O. Densusianu).
Alecsandri a pornit de la acest „fragment" atunci cînd a scris piesa *Cetatea Neamțului*, jucată cu succes, la Iași, în 1856. Și G. Coșbuc dedică o poezie, *Cetatea Neamțului*, vitejiei celor nouăsprezece plăieși moldoveni.

★

Creator de mare complexitate, desfășurîndu-și activitatea pe mai multe planuri, Negruzzi a fost una din acele structuri cumpănite pentru care „bunătatea operei" — după cum se exprima Kogălniceanu — era o lege. Această structură l-a ajutat în mod permanent în evoluția sa scriitoricească. Fără a rămâne un om vechi, încercînd mereu să meargă „cu veacul", menținînd tradiția sănătoasă a literaturii române, receptiv la valul romantic național, împărtășindu-i spiritul, observator realist al mediului social, Negruzzi a reușit să armonizeze tendințele literare de la 1848, fapt ce-i definește clasicismul. Străbătînd într-un interval scurt un drum ascendent în epica de inspirație istorică, C. Negruzzi demonstra în chip artistic, de la simpla narațiune despre *Regele Poloniei și domnul Moldaviei* pînă la *Alexandru Lăpușneanul*, că trecutul național nu este numai cronică și document, ci poate constitui oricînd un program de luptă, a cărui funcționalitate politică și socială nu putea fi tăgăduită.
Prin *Alexandru Lăpușneanul*, strălucită operă a patruzecioptismului, autorul ei concretiza un

moment-cheie în formarea „conştiinţei estetice" româneşti, argumentînd, în planul creaţiei literare, valabilitatea şi oportunitatea teoretizărilor din *Introducţia „Daciei literare"*. *Alexandru Lăpuşneanul* fixa nu numai naşterea prozei româneşti de inspiraţie istorică, dar şi modernitatea unui clasic cu autentice şi tulburătoare acorduri romantice.

ANTOANETA MACOVEI

ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL

1564—1569

I

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu...

Iacov Eraclid, poreclit Despotul[1], perise ucis de buzduganul lui Ștefan Tomșa, care acum cîrmuia țara, dar Alexandru Lăpușneanul, după înfrîngerea sa în două rînduri, de oștile Despotului, fugind la Costantinopol, izbutise a lua oști turcești și se înturna acum să izgonească pre răpitorul Tomșa și să-și ia scaunul, pe care nu l-ar fi perdut, de n-ar fi fost vîndut de boieri. Întrase în Moldavia, întovărășit de șepte mii spahii[2] și de vro trei mii oaste de strînsură[3]. Însă pe

1 Despot-vodă (1561—1563), Heraclu Vasile, cum îl numește Ureche, originar din Samos, ocupă tronul Moldovei la sfîrșitul primei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu. A călătorit mult în Europa și a studiat medicina la Montpellier. Domnia lui a fost scurtă și tulburată din cauza măsurilor silnice și a politicii arbitrare purtate. Sfîrșește în cetatea Sucevei, omorît de Ștefan Tomșa.— 2 *Spahiu*, cavalerist turc.— 3 *Oaste de strînsură* (adică soldați proveniți din diferite categorii sociale), primul sens este acela de oaste, armată formată din țărani, tîrgoveți și boieri, cu slugile lor, care luptau alături de trupele regulate. Termen specific în organizarea militară a Moldovei în secolul al XVI-lea.

lîngă aceste, avea porunci împărăteşti către hanul tatarilor Nogai, ca să-i deie oricît ajutor de oaste va cere.

Lăpuşneanul mergea alături cu vornicul Bogdan, amîndoi călări pe armasari turceşti şi înarmaţi din cap pînă în picioare.

— Ce socoţi, Bogdane, zise după puţină tăcere, izbîndi-vom oare?

— Să nu te îndoieşti, măria-ta, răspunse curteza-nul, ţara geme subt asuprirea Tomşei. Oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie.[1] Boierii, cîţi i-au mai lăsat vii, numai frica morţii îi mai ţine, dar cum vor vedea că măria-ta vii cu putere, îndată vor alerga şi-l vor lăsa.

— Să deie Dumnezeu să n-aib' nevoie a face ceea ce au făcut Mircea-vodă[2] la munteni; dar ţi-am mai

1 *Simbrie*, aici cu sensul de leafă a ostaşilor.— 2 Aluzie la actul sîngeros înfăptuit de Mircea Ciobanul, care în a doua sa domnie a masacrat două sute de boieri şi clerici. Mircea Ciobanul, poreclit astfel datorită comerţului de oi cu care s-a ocupat înainte de a se urca pe tronul ţării (1545—1554 şi 1558—1559). „Revenirea lui Mircea Ciobanul în scaunul ţării, după moartea lui Pătraşcu, se face în condiţiile unei şi mai dîrze opoziţii boiereşti decît în prima sa domnie. Majoritatea boierilor pribegesc. Mircea încheie şi el cu boierii fugari un pact asemănător celui încheiat de Pătraşcu, şi numai aşa s-au întors aceştia în ţară, «de credinţă şi legătură ce-au făcut». Adunînd în Bucureşti vîrfurile clasei feudale, pe marii boieri, mitropolitul şi mulţi călugări, cu ajutorul gărzii sale de beşlii turci, Mircea îi ucide pe toţi. Cu toate aceste uciderî masive, opoziţia boierească nu este cu totul nimicită" *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei R.P.R. 1962, p. 911).

spus, eu îi cunosc pre boierii noştri, căci am trăit cu dînşii.

— Aceasta rămîne la înaltă înţelepciunea măriei-tale.

Vorbind aşa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă.

— Doamne, zise un aprod[1] apropiindu-se, nişte boieri sosind acum cer voie să se înfăţişeze la măria-ta.

— Vie, răspunse Alexandru.

Curînd întrară, sub cortul unde el şedea încungiurat de boierii şi căpitanii săi, patru boieri, din care doi mai bătrîni, iar doi juni. Aceştii erau vornicul Moţoc[2], postelnicul Veveriţă, spatarul Spancioc şi Stroici.

Apropiindu-se de Alexandru-vodă i se închinară pănă la pămînt, fără a-i săruta poala, după obicei.

— Bine-aţi venit, boieri! zise acesta silindu-se a zîmbi.

— Să fii m[ăria]-ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile[3] ţării şi am venit s-o mîntuiesc; ştiu că ţara m-aşteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuieşti, măria-ta, zise Moţoc, ţara este liniştită, şi poate că măria-ta ai auzit lucrurile precum nu sînt; căci aşa este obiceiul norodului nostru, să facă din ţînţar, armasar. Pentru aceea obştia[4] ne-au

1 *Aprod*, fecior de boier în slujba domnului, ca paj sau scutier. — 2 Boierul Moţoc a ispitit prin temperament şi comportare pe mulţi scriitori din secolul al XIX-lea. După Negruzzi, Hasdeu va reveni asupra lui în proiectatul roman *Copilăriile lui Iancu Moţoc. Viaţa unui boier român*. Nu a izbutit să scrie decît *Ursita* (15 capitole) publicate în *Buciumul*, 1864. Această figură, amintită în cronici, va fi reluată de V. Alecsandri în drama *Despot-vodă*, însă cu alte coordonate sufleteşti. — 3 *Bîntuire*, devastare, jefuire. — 4 *Obştie*, obşte formată din reprezentanţii mulţimii.

trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vrea, nici te iubeşte, şi m[ăria]-ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu[1], răspunse Lăpuşneanul, a căruia ochi scîntieră ca un fulger şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pre voi, şi voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-şi va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea ţara? Nu mă vreţi voi, cum înţăleg?[a]

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi sîntem datori a-ţi spune adevărul. Boierii sînt hotărîţi a pribegi la unguri, la leşi şi la munteni, pe unde au toţi rude şi prieteni. Vor veni cu oşti streine, şi vai de biata ţară cînd vom avea războaie între noi, şi poate şi măriei-tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Ştefan Tomşa...

— Tomşa! El te-au învăţat a vorbi cu atîta dîrzie? Nu ştiu cine mă opreşte să nu-ţi sfărm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca de arme din mîna lui Bogdan[2]. Ticălosul acel de Tomşa v-au învăţat...?

— Ticălos nu poate fi acel ce s-au învrednicit a se numi unsul[3] lui Dumnezeu, zise Veveriţă.

— Au doar nu sînt şi eu unsul lui Dumnezeu? Au doar nu mi-aţi jurat şi mie credinţă, cînd eram numai

---

a Miron Costin.

1 C. Negruzzi se slujeşte de textul lui Gr. Ureche: „Dacă au mers solii acei de la Tomşa, şi au spus lui Alexandru-vodă. Atunci să fi zis Alexandru-vodă: „De nu mă iubesc ei, cum îi iubesc pre dînşii, şi de nu mă va ţara, eu voiu pre dînsa; şi voi tot merge ori cu voie, ori fără voie..." (*Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţia M. Kogălniceanu, t. I, 1872, p. 219.— 2 Bogdan (1568—1572), fiul lui Alexandru Lăpuşneanu.— 3 *Unsul lui Dumnezeu*, miruit.

stolnicul Petre? Nu m-aţi ales voi? Cum au fost oblăduirea[1] mea? Ce sînge am vărsat? Care s-au întors de la uşa mea fără să cîştige dreptate şi mîngîiere? Şi însă, acum nu mă vreţi, nu mă iubiţi? Ha! ha! ha!

Rîdea: muşchii i se suceau în rîsul acesta, şi ochii lui hojma[2] clipeau.

— Cu voia măriii-tale, zise Stroici[3], vedem că moşia[a] noastră a să cadă de isnoavă[4] în călcarea păgînilor. Cînd astă negură de turci va prăda şi va pustii ţara, pe ce vei domni măria-ta?

— Şi cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni ce aduci cu măria-ta? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii ţăranilor pre care-i jupiţi voi. Voi mulgeţi laptele ţării, dar au venit vremea să vă mulg şi eu pre voi. — Destul, boieri! Întoarceţi-vă şi spuneţi celui ce v-au trimis, ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanile lui surle, şi din pelea lui căptuşeală dobelor mele.

Boierii ieşiră mîhniţi; Moţoc rămase.

— Ce-ai rămas? întrebă Lăpuşneanul.

— Doamne! Doamne! zise Moţoc, căzînd în genuchi, nu ne pedepsi pre noi după fărădelegile noastre! Adă-ţi aminte că eşti pămînteana[a], adă-ţi aminte de zisa scrip-

a Pămîntean, patriot.

1 *Oblăduire*, aici cu sensul de domnie. — 2 *Hojma*, neîncetat. 3 În timpul celei de a doua domnii a lui Lăpuşneanu, boierii Stroici, Spancioc şi Moţoc nu mai trăiau. Crasinski i-a ucis, odată cu Ştefan Tomşa, „pre carii i-au îngropat afară din tîrg la mănăstirea Sfeti Onofri" (Gr. Ureche, *Op. cit.*, p. 118). Condamnarea la moarte prin decapitare s-a dat la 26 aprilie 1564. Au fost ucişi în primele zile ale lunii mai, de vreme ce la 5 mai osîndiţii îşi făceau testamentul în închisoarea din Lemberg. — 4 *De isnoavă*, din nou.

turei şi iartă greşiţilor tăi! Cruţă pre biata ţară. Doamne! sloboade oştile aceste de păgîni; vină numai cu cîţi moldoveni ai pe lîngă măria-ta, şi noi chizeşluim[1] că un fir de păr nu se va clăti din capul înălţimei-tale; şi de-ţi vor trebui oşti, ne vom înarma noi cu femei şi copii, vom rădica ţara în picioare, vom rădica slugile şi vecinii noştri. Încredi-te în noi!

— Să mă-ncred în voi? zise Lăpuşneanul înţelegînd planul lui. Pesemne gîndeşti că eu nu ştiu zicătoarea[a] moldovenească: „Lupul părul schimbă, iar năravul ba"? Pesemne nu vă cunosc eu, şi pre tine mai vîrtos? Nu ştiu, că fiind mai mare peste oştile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat? Veveriţă îmi este vechi duşman, dar încai niciodată nu s-au ascuns; Spancioc este încă tînăr, în inima lui este iubire de moşie; îmi place a privi sumeţia[2] lui, pre care nu se sileşte a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaşte încă pre oameni, nu ştie ce este îmbunarea şi minciuna; lui i se par că toate paserile ce zboară se mînîncă. Dar tu, Moţoace? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi[3] la toţi domnii, ai vîndut pre Despot, m-ai vîndut şi pre mine, vei vinde şi pre Tomşa; spune-mi, n-aş fi un nătărău de frunte, cînd m-aş încrede în tine? Eu te iert însă, c-ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înşela, şi îţi făgăduiesc că sabia mea nu se va mînji în sîngele tău: te voi cruţa, căci îmi eşti trebuitor, ca să mă mai uşurezi de blăstemurile norodului. Sînt alţi trîntori de care trebuie curăţit stupul.

Moţoc îi sărută mîna, asemenea cînelui care, în loc să muşce, linge mîna care-l bate. El era mulţemit de

---

a Proverbul.

1 *A chizeşlui*, a garanta pentru cineva sau ceva.— **2** *Sumeţie*, trufie.— **3** *A se ciocoi*, a se linguşi.

făgăduința ce cîștigase; știa că Alexandru-vodă a să aibă nevoie de un intrigant precum era el. Deputații erau porunciți de Tomșa, ca neputînd înturna pre Lăpușneanul din cale, să-și urmeze drumul la Constantinopol, unde, prin jalobe[1] și dare de bani, să mijlocească mazilia[2] lui. Dar văzînd că el venea cu însuși învoirea Porții; pe de alta, sfiindu-se a se întoarce fără nici o ispravă la Tomșa, cerură voie să rămîie a-l întovărăși. Acesta era planul lui Moțoc ca să se poată lipi de Lăpușneanul. Voia li se dete.

II

Ai să dai samă, doamnă !...

Tomșa, nesimțindu-se în stare a se înprotivi, fugise în Valahia, și Lăpușneanul nu întîlnise nici o înpedicare în drumul său. Norodul pretutindene îl întîmpina cu bucurie și nădejde, aducîndu-și aminte de întăia lui domnie, în care el nu avusese vreme a-și dezvăli urîtul caracter.[3]

1 *Jalobă*, jalbă, plîngere.— 2 *Mazilia*, de la *a mazili*, a scoate din domnie, din slujbă un domn.— 3 „Redus la proporțiile unui domnitor, într-o desăvîrșită supunere față de poloni și turci, fără nici o preocupare politică mai de seamă, transformat într-un tiran setos de sînge, care își făcea o plăcere din a tăia pe boieri, a li scoate ochii și a-i supune la chinuri groaznice, Alexandru Lăpușneanu ne-a apărut ca tipul suveranului sanguinar, asemănător

Boierii însă tremurau. Ei aveau două mari cuvinte a fi îngrijiți; știau că norodul îi urăște, și pre domn că nu-i iubește.

Îndată ce sosise, Lăpușneanul porunci să împle cu lemne toate cetățile Moldaviei, afară de Hotin[1] și le arse, vrînd să strice prin aceasta azilul[2] nemulțămiților, carii de multe ori, subt adăpostul zidurilor acestora, urzeau comploturi și aițîau revolte. Ca să secе influința boierilor și să stîrpească cuiburile feudalității, îi despoia de averi sub feluri de pretexte, lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corumpe pre norod.

Dar nesocotind de ajuns planul acesta, îi omorea din cînd în cînd. La cea mai mică greșală dregătorească, la cea mai mică plîngere ce i s-arăta, capul vinovatului se spînzura în poarta curții, cu o țidulă[3] vestitoare

---

celor mai groaznici tirani care au domnit vreodată, undeva. Și atît n-a fost de ajuns. La ponegrirele vechii și noii istoriografii s-a adaos și literatura. C. Negruzzi, în nuvela a cărei titlu este numele domnitorului nostru, a desăvîrșit opera acestora, prezentîndu-se cu exagerările permise genului un tot așa de mare maestru ca și acel prezentat de istoriografie" (N.C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 3). De fapt, Lăpușneanu a fost o figură proeminentă a celei de a doua jumătăți a veacului al XVI-lea, preocupată de păzirea hotarelor țării, de înflorirea ei culturală. Imaginea literară a concurat și s-a suprapus datelor istorice.

1 „De ce Alexandru-vodă, făcînd pre cuvîntul împăratului, au împlut cetățile de lemne și le-au aprins de au ars și s-au risipit. Numai Hotinul au lăsat să fie de apărare despre țara leșească" (M. Costin). — 2 *Azil*, cu sensul de cuib. — 3 *Țidulă*, petec de hîrtie pe care se găsește o însemnare.

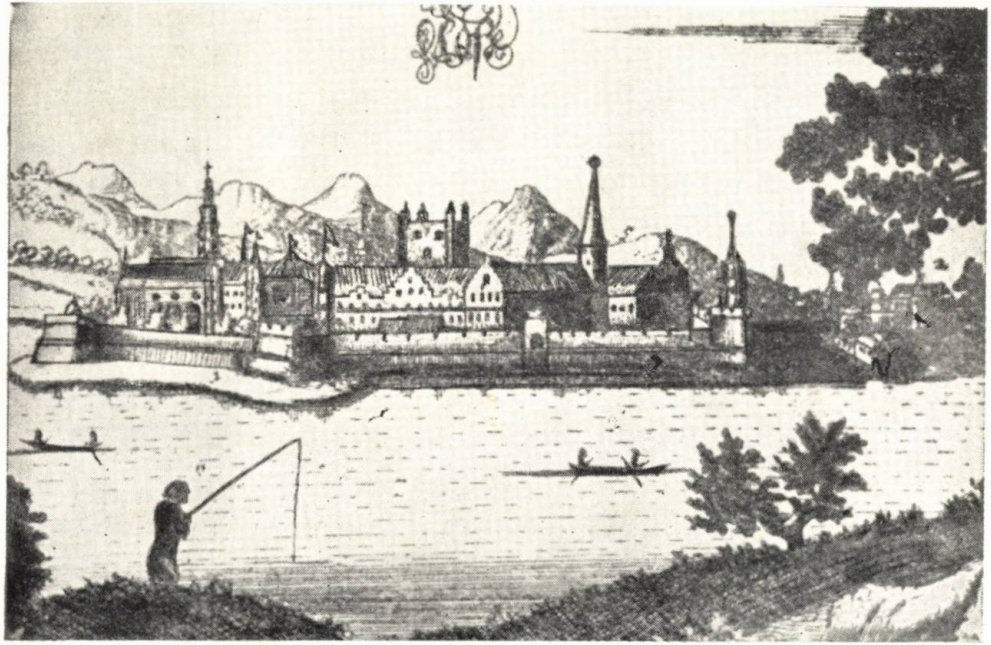

ASPECTUL EXTERIOR AL CURȚII DOMNEȘTI DE LA IAȘI
DUPĂ REFACERILE EFECTUATE ÎN VREMEA LUI VASILE LUPU.
(REPRODUCERE DUPĂ *ARHEOLOGIA MOLDOVEI*, NR. V, 1967, P. 205)

IAŞUL LA 1840. VEDERE GENERALĂ.
(REPRODUCERE DUPĂ PICTURA LUI STAVSKI)

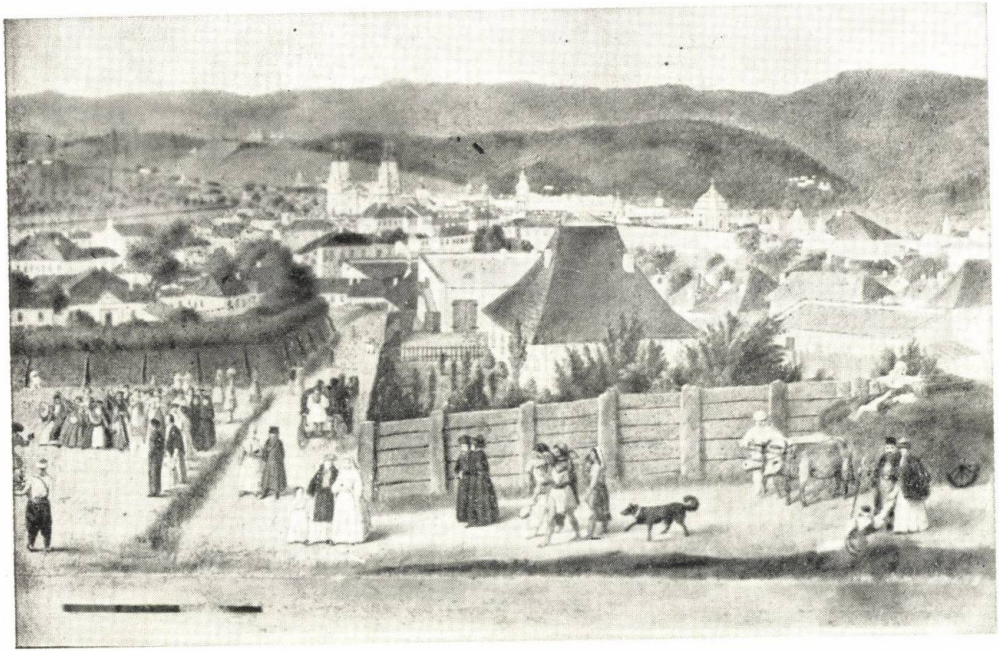

MĂCELĂRIREA BOIERILOR LA FESTINUL LĂPUȘNEANULUI.
(LITOGRAFIE DE GH. ASACHI, PUBLICATĂ CA ILUSTRAȚIE LA NUVELA SA *LOPUȘNA*, ÎN *CALENDARUL PENTRU ROMÂNI*, 1870, XXIX, p. 37)

MOARTEA LĂPUȘNEANULUI.
GRAVURĂ ÎN APĂ TARE — NESEMNATĂ ȘI NEDATATĂ. EXECUTATĂ PROBABIL ÎN 1874.
(REPRODUCERE DUPĂ ALBUMUL *TH. AMAN* DE RADU BOGDAN, E.S.P.L.A., 1955)

greşalei lui, adevărate sau plăsmuite, şi el nu apuca să putrezească, cînd alt cap îi lua locul.

Nime nu îndrăznea a grăi împrotiva lui, cu cît mai vîrtos a lucra ceva. O gvardie numeroasă de lefecii[1] albanezi, serbi, unguri, izgoniţi pentru relele lor fapte, îşi aflaseră scăpare lîngă Alexandru, care, plătindu-i bine, îi avea hărăziţi; iar oştile moldovene, sub căpitani creature a lui, le ţinea pe margeni; slobozind însă pre ostaşi pe la casele lor, le mărginise în puţin număr.

Întru o zi el se primbla singur prin sala palatului domnesc. Avusese o lungă vorbă cu Moţoc, care întrase iar în favor, şi care ieşea, după ce îi înfăţoşase planul unei nouă contribuţii. Se părea nestîmpărat, vorbea singur şi se cunoştea că meditează vreo nouă moarte, vreo nouă daună, cînd o uşă lăturalnică deschizîndu-se, lăsă să între doamna Ruxanda.

La moartea părintelui ei, bunului Petru Rareş, care — zice hronica — cu multă jale şi mîhniciune a tuturor s-au îngropat în sf. monastirea Probota, zidită de el, Ruxanda rămăsese, în fragedă vrîstă, sub tuturatul a doi fraţi mai mari, Iliaş şi Ştefan. Iliaş, urmînd în tronul părintelui său, după o scurtă şi desfrînată domnie, se duse la Constantinopol, unde îmbrăţoşă mahometismul, şi în locul lui se sui pe tron Ştefan. Acesta fu mai rău decît fratele său; începu a sili pre străini şi pre catolici a-şi lepăda relegea, şi multe familii bogate ce se locuiseră în ţară pribegiră din pricina aceasta, aducînd sărăcie pămîntului şi cădere negoţului. Boierii care, cei mai mulţi, era încuscriţi cu polonii şi cu ungurii, se supărară şi, corăspunzîndu-se cu boierii pribegi, hotărîră peirea lui. Poate ar fi mai întîrziat a-şi

1 *Lefeciu*, soldat plătit, mercenar.

pune în lucrare planul, dacă desfrînarea lui nu l-ar fi grăbit. *„Nu hălăduia*[1] *de răul lui nici o jupîneasă, dacă era frumoasă"*, zice hronicarul în naivitatea sa. Într-o zi, cînd se afla la Ţuţora, nemaiaşteptînd sosirea boierilor pribegi, boierii ce erau cu dînsul, ca să nu-l scape, au tăiat frînghiile cortului sub carele el şedea şi, dînd năvală, l-au ucis.

Acum numai Ruxanda rămăsese din familia lui Petru Rareş, şi pre dînsa boierii ucigaşi o hotărîseră a fi soţie un oarecărui numit Jolde, pre care ei îl aleseseră de domn. Dar Lăpuşneanul, ales de boierii pribegi, întîmpinînd pre Joldea, îl birui, şi prinzîndu-l îi tăie nasul şi-l dete la călugărie; şi ca să tragă inimile norodului în care via[2] încă pomenirea[3] lui Rareş, se însură şi luă el pre fiica lui.

Astfel gingaşa Ruxanda ajunsesă a fi parte biruitorului.

Cînd intră în sală, ea era îmbrăcată cu toată pompa cuvenită unei soţii, fiice şi surori de domn.

Peste zobonul[a] de stofă aurită, purta un benişel[4] de felendreş albastru blănit cu samur, a căruia mînice atîrnau dinapoi; era încinsă cu un colan[5] de aur, ce se închia cu mari paftale[6] de matostat[7], împregiurate cu petre scumpe; iar pe grumazii ei atîrna o salbă de multe şiruri de margaritar. Şlicul[8] de samur pus cam într-o

---

a O haină lungă deschisă dinainte.

1 *A hălădui*, a trăi în linişte.— **2** *A via*, a dăinui.— **3** *Pomenire*, aici cu sensul de amintire.— **4** *Benişel*, haină boierească lungă, cu blană la poale, pentru solemnităţi. — **5** *Colan*, cordon, brîu.— **6** *Pafta*, încheietoare metalică la haine şi cingători.— **7** *Matostat*, jasp, piatră semipreţioasă.— **8** *Şlic*, căciulă de blană sau postav purtată de domn şi boieri.

parte, era împodobit cu un surguci[1] alb și sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei, după moda de atuncea, se împărțea despletit pe umerii și spatele sale. Figura ei avea acea frumuseță, care făcea odinioară vestite pre femeile României și care se găsește rar acum, degenerînd cu amestecul națiilor străine.[2] Ea însă era tristă și tînjitoare, ca floarea espusă arșiții soarelui, ce nu are nimică s-o umbrească. Ea văzuse murind pre părinții săi, privise pre un frate lepădîndu-și relegea, și pre celalalt ucis; și mai întăi hotărîtă de obștie a fi soția lui Jolde (pre care nici îl știa), acum fusese silită de aceeași obștie, care dispoza[3] de inima ei făr-a o mai întreba, a da mîna lui Alexandru-vodă, pre care, cinstindu-l și supuindu-i-se ca unui bărbat, ar fi voit să-l iubească, dacă ar fi aflat în el cît de puțină simțire omenească.

Apropiindu-se, se plecă și-i sărută mîna. Lăpușneanul o apucă de mijloc, și rădicîndu-o ca pre o pană, o puse pe genuchii săi.

— Ce veste, frumoasa mea doamnă? zise el sărutîndu-o pe frunte; ce pricină te face astăzi, cînd nu-i sărbătoare,a-ți lăsa fusele? Cine te-au trezit așa de dimineață?

— Lacrimile jupînesilor văduve care se varsă la ușa mea și care strigă răsplătire la domnul Hristos și la sfînta născătoare, pentru sîngele care verși.

Lăpușneanul, posomorîndu-se, desfăcu brațele; Ruxanda căzu la picioarele lui.

---

1 *Surguci*, panaș din pene împodobit cu pietre scumpe purtat la turbane sau la işlic. — 2 Cu siguranță că în realizarea acestui portret scriitorul a reținut ceva din imaginea blîndă, plină de candoare a domniței Ruxanda, brodată în vălul dăruit Mănăstirii Slatina, 1561. — 3 *A dispoza*, a dispune.

— O, bunul meu domn! viteazul meu soț! urmă ea, destul! Ajungă atîta sînge vărsat, atîte văduvii, atîța sărimani[a]! Gîndește că măria-ta ești preaputernic și că niște săraci boieri nu-ți pot strica. Ce-ți lipsește măriei-tale? N-ai cu nime război; țara este liniștită și supusă. Eu, Dumnezeu știe! cît te iubesc! și copiii măriei-tale sînt frumoși și tineri. Judecă că după viață este și moarte și că măria-ta ești muritor și ai să dai seamă! Pentru că, cu monăstirile nu se răscumpără sîngele, ci mai ales ispitești și înfrunți pre Dumnezeu, socotind că făcînd biserici îl poți împăca, și...

— Muiere nesocotită! strigă Lăpușneanul[1] sărind drept în picioare, și mîna lui, prin deprindere, se răzămă pe junghiul[b] din cingătoarea sa; dar îndată stăpînindu-se, se plecă, și rădicînd pre Ruxanda de jos:

— Doamna mea! îi zise, să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune, că, zău, nu știu ce se poate întîmpla. Mulțămește sfîntului mare mucenic Dimitrie izvorîtorul de mir, a cărui hram se prăznuiește la biserica ce noi i-am făcut la Pîngărați, că ne-au oprit de a face un păcat, aducîndu-ne aminte că ești mama copiilor noștri.[2]

---

a Orfani. — b Un cuțit a căruia mîner se ascundea în teacă și care slujea spre înjunghierea dușmanului învins. În Franța se numea *misericorde*.

1 S-a vorbit despre caracterul demonic al lui Lăpușneanu și cel angelic al doamnei, deși soția domnitorului manifestă o perfectă stăpînire de sine atunci cînd se alătură celor ce vor să-l omoare pe Lăpușneanul. — 2 Cruzimea și sadismul, trăsături ce depășesc normalul, se înscriu în sfera neobișnuitului. Date absolut obligatorii ale unui erou de excepție, ținînd de prototipul romantic.

— De aș ști că mă vei și omorî, nu pot să tac. Ieri, cînd voiam să întru, o jupînească cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului[a] meu și m-au oprit arătîndu-mi un cap țintuit în poarta curții. „Ai să dai seamă, doamnă! îmi zise, că lași pre bărbatul tău să ne taie părinții, bărbații și frații... Uită-te, doamnă, acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci! Uită-te!" și îmi arăta capul sîngeros, și capul se uita la mine grozav! Ah! Stăpîne! de atunci neîncetat văd capul acela și mi-e tot frică! Nu pot să mă odihnesc!

— Și ce vrei? întrebă Lăpușneanul zîmbind.

— Vreu să nu mai verși sînge, să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiete, că sare inima din mine.

— Îți făgăduiesc că de poimîne nu vei mai vedea, răspunse Alexandru-vodă; și mîne îți voi da un leac de frică.

— Cum? ce vrei să zici?

— Mîne vei vedea. Acum, dragă doamnă, du-te de-ți vezi copiii, și caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine, și pune la cale să ne gătească un ospăț, căci mîne dau masă mare boierilor.

Doamna Ruxanda ieși după ce iarăși îi sărută mîna. Bărbatul său o pitrecu pănă la ușă.

— Ei! pus-ai toate la cale? întrebă el, viind grabnic către armașul său, care întrase atunce.

— Tot este gata.

— Dar oare vor veni?

— Vor veni.

---

a Un fel de caretă așezată pe dricuri.

III

Capul lui Moţoc vrem...

De cu seară se făcuse de ştire tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie şi domnul, ca să asculte liturghia şi apoi să vie să prînzească la curte.

Cînd sosi Alexandru-vodă, sfînta slujbă începuse şi boierii erau toţi adunaţi.

Înprotiva obiceiului său, Lăpuşneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta coroana Paleologilor, şi peste dulama[1] poloneză de catifea stacojie, avea cabaniţa[2] turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăselele de aur; iar pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s-a coborît din strană, s-a închinat pe la icoane, şi, apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie, şi a sărutat moaştele sfîntului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la faţă, şi că racla sfîntului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăşi în strană, se întorsă către boieri şi zise:

— Boieri dumneavoastră! De la venirea mea cu a doua domnie şi pînă astăzi, am arătat asprime către mulţi; m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu ştie de nu mi-a părut rău şi de nu mă căiesc de aceasta; dar dumneavoastră ştiţi că m-a silit numai dorinţa de a vedea contenind gîlcevirile

1 *Dulamă* (turc.), haină de ceremonie purtată de domn sau de boieri la diferite festivităţi. — 2 *Cabaniţă*, manta scumpă purtată de domn sau boieri la solemnităţi.

şi vînzările unora şi altora, care ţinteau la răsipa[1] ţării şi la peirea mea. Astăzi sînt altfel trebile. Boierii şi-au venit în cunoştinţă; au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice mîntuitorul: *„Bate-voi păstorul, şi se vor împrăştia oile"*.

Boieri dumneavoastră! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca nişte fraţi, pentru că aceasta este una din cele zece porunci: *„Să iubeşti pre aproapele tău ca însuşi pre tine"*, şi să ne iertăm unii pre alţii, pentru că sîntem muritori, rugîndu-ne domnului nostru Isus Hristos — îşi făcu cruce — să ne ierte nouă greşalele, precum iertăm şi noi greşiţilor noştri.

Sfîrşind această deşănţată cuvîntare, merse în mijlocul bisăricii şi, după ce se închină iarăşi, se întorsă spre norod în faţă, în dreapta şi în stînga, zicînd:

— Iertaţi-mă, oameni buni şi boieri dumneavoastră!

— Dumnezeu să te ierte, măria-ta! răspunseră toţi, afară de doi juni boieri ce sta gînditori, răzămaţi de un mormînt lîngă uşă, însă nime nu le-a luat seama.

Lăpuşneanul ieşi din biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospeteze împreună; şi încălecînd, se întorsă la palat.[2] Toţi se înprăştiară.

---

1 *Răsipă*, distrugere ruinare. — 2 Din textul lui C. Negruzzi nu rezultă unde s-a petrecut scena măcelului, la Iaşi sau la Suceava. S-ar părea că la Suceava, de vreme ce Lăpuşneanu se „apropie de racla Sf. Ioan cel Nou", deşi se ştie că cetatea Sucevei era distrusă de Despot, iar bătrînul Lăpuşneanu, „de scîrba Sucevei", îşi aşezase reşedinţa la Iaşi. Datele istorice, fixate de ultimele cercetări confirmă că în secolul al XVI-lea curtea domnească era la Iaşi, pe locul Teatrului de vară, lîngă Palatul Culturii. Vezi Al. Andronic, Eugenia Neamţu şi D. Marin, *Săpăturile arheologice de la curtea domnească din Iaşi*, în *Arheologia Moldovei*, V, 1967, p. 169.

57.082
LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

— Cum îţi pare? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pre Alexandru-vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dînsul la masă, răspunse celalalt; şi se amestecară în norod. Aceştii erau Spancioc şi Stroici.

La curte se făcuse mare gătire pentru ospăţul acesta. Vestea se împrăştiase că domnul se împăcase cu boierii; şi boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor pute ocupa iarăşi posturi, ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului. Cît pentru norod, el era indiferent: el din împăcarea aceasta nu aştepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-vodă; cîrtea numai asupra ministrului său Moţoc, care întrebuinţa creditul ce avea la domn, spre împilarea gloatei. Căci deşi era necontenite jalobele obştiei pentru jăfuirile lui Moţoc, Lăpuşneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.

Ceasul prînzului apropiindu-se, boierii începură [illegible]a veni călări, întovărăşiţi fieştecare de cîte două-trei slugi. Luau seamă însă că curtea era plină de lefecii înarmaţi şi că patru tunuri sta îndreptate spre poartă; dar socoteau că sînt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că şi prepuneau[1] vreo cursă, dar odată întrînd, nu se mai putea înturna; căci porţile erau străjuite şi păzitorii porunciţi a nu lăsa să iasă nime.

Adunîndu-se boierii, 47 la număr, Lăpuşneanul se puse în capul mesii, avînd în dreapta pre logofătul Trotuşan, şi stînga pre vornicul Moţoc. Începură *a zice*[a] din surle, şi bucatele se aduseră pe masă.

---

a *A cînta*, cuvînt vechi.

1 *A prepune*, a bănui.

În Moldavia, pe vremea aceea, nu se întrodusese încă moda mîncărilor alese. Cel mai mare ospăţ se cuprindea în cîteva feluri de bucate. După borşul polonez, veneau mîncări greceşti ferte cu verdeţuri, care pluteau în unt; apoi pilaful turcesc, şi, în sfîrşit, fripturile cosmopolite. Pînza mesii şi şervetele erau de filaliu[a] ţesute în casă. Tipsiile pe care aduceau bucatele, talgerile şi păharele erau de argint. Pe lîngă părete sta aşezate în rînd mai multe ulcioare pîntecoase, pline de vin de Odobeşti şi de Cotnar, şi la spatele fieştecăruia boier dvorea[1] cîte o slugă, care *dregea*[b]. Toate aceste slugi erau înarmate.

În curte, pe lîngă două junci şi patru berbeci fripţi, erau trei poloboace desfundate, pline de vin; slujitorii mîncau şi beau; boierii mîncau şi beau. Acum capetele începuseră a se înferbînta: vinul îşi făcea lucrare. Boierii închinau şi urau pre domn cu vivate zgomotoase, la care răspundeau lefeciii prin chiote şi tunurile prin bubuit.[2]

Acum era aproape a se scula de la masă, cînd Veveriţă rîdică păharul şi închinînd zise:

— Să trăieşti întru mulţi ani, măria-ta! să stăpîneşti ţara în pace, şi milostivul Dumnezeu să te întărească

a O ţesătură foarte subţire. — b A turna vin, c[uvînt] v[echi]. 1 *A dvori* (slav), a sluji. — 2 Cercetătoarea V. Ghiacioiu semnala, în episodul mesei oferite de Lăpuşneanu, influenţe de atmosferă din lucrarea lui Al. Dumas-père, *Impressions de voyage en Suisse*, paginile intitulate *Le Banquet de Warfusée* (Paris, vol. I, 1854, p. 159—180). S-ar putea ca Negruzzi să fi reţinut cîte ceva din tehnica alcătuirii unei asemenea scene, pentru că el a tradus fragmente din această lucrare, publicate în *Curierul de ambe sexe*, periodul I, 1836—38, cu titlul *Impresii de călătorie*.

în gîndul ce ai pus de a nu mai strica pre boieri şi a bîntui norodul...

N-apucă să sfîrşească, căci buzduganul armaşului lovindu-l drept în frunte, îl oborî[1] la pămînt.

— A! voi ocărîţi pre domnul vostru! strigă acesta; la ei, flăcăi!

În minut, toţi slujitorii de pe la spatele boierilor, scoţînd junghiurile, îi loviră; şi alţi ostaşi, aduşi de căpitanul de lefecii, întrară şi năpustiră cu sabiile în ei. Cît pentru Lăpuşneanul, el luasă pre Moţoc de mînă şi se trăsesă lîngă o fereastră deschisă, de unde privea măcelăria ce începuse. El rîdea; iar Moţoc, silindu-se a rîde ca să placă stăpînului, simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţăind. Şi cu adevărat era groază a privi această scenă sîngeroasă. Închipuiască-şi cineva într-o sală de cinci stînjini[2] lungă şi de patru lată, o sută şi mai mulţi oameni ucigaşi şi hotărîţi spre ucidere, călăi şi osîndiţi, luptîndu-se unii cu furia desnădejdei şi alţii cu aprinderea beţiei. Boierii, neavînd nici o grijă, surprinşi mişăleşte pe din dos, fără arme, cădeau făr-a se mai împrotivi. Cei mai bătrîni mureau făcîndu-şi cruce; mulţi însă din cei mai juni se apărau cu turbare; scaunele, talgerele, tacîmurile mesii se făceau arme în mîna lor; unii, deşi răniţi, se încleştau cu furie de gîtul ucigaşilor, şi, nesocotind ranele ce priimeau, îi strîngeau păn-îi înnăduşeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, îşi vindea scump viaţa. Mulţi lefecii periră, dar, în sfîrşit, nu mai rămasă nici un boier viu. Patruzeci şi şepte de trupuri zăceau pe parchet! În lupta şi trînta aceasta,

1 *A oborî* (slav), a doborî.— 2 *Stînjen*, măsură de lungime echivalentă cu 1,96 m sau 2,23 m., variaţia este în funcţie de epocă şi regiune.

masa se răsturnase; ulcioarele se spărsesără şi vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.[1]

O dată cu omorul de sus, începuse uciderea şi în curte. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste de soldaţi, plecară de fugă. Puţini care scapară cu viaţă, apucînd a sări peste ziduri, dasă larmă pe la casele boierilor; şi învitînd pre alte slugi şi oameni boiereşti, burzuluiseră[2] norodul, şi tot oraşul alergase la poarta curţii, pre care începuse a o tăia cu securile. Ostaşii ameţiţi de beţie făceau numai o slabă înprotivire. Gloata se întărta din mult în mai mult.

Lăpuşneanul, pre care îl înştiinţase de pornirea norodului, trimise pre armaşul să-i întrebe ce vor şi ce cer? Armaşul ieşi.

— Ei, vornice Moţoace — zise apoi înturnîndu-se spre acesta — spune, n-am făcut bine că m-am mîntuit[3] de răii aceştii şi am scăpat ţara de o aşa rîie?

— Măria-ta, ai urmat cu mare înţelepciune, răspunse mîrşavul curtezan; eu de mult aveam de gînd să sfătuiesc pre m[ăria]-ta la aceasta, dar văd că înţelepciunea măriei-tale au apucat mai-nainte, şi ai făcut bine că i-ai tăiat; pentru că... fiindcă... era să...

---

1 Pe linia unui comparativism împins adesea prea departe, cercetătorii au găsit paralelisme fie cu *Lucreţia Borgia* de V. Hugo (E. Lovinescu), fie cu alte lucrări, ca de pildă *Legenda infanţilor de Lara* (R. Ortiz, Al. Iordan, Olga Tudorică). Alfred Heinrich scrie un studiu despre *Elemente puşkiniene în lirica şi proza lui Negruzzi (Analele Universităţii* din Timişoara, Filologie, vol. IV, 1966, p. 110—111). Fără a nega înrîuririle posibile, metoda de a alinia opere, scene, personaje din diferite literaturi pentru stabilirea unor eventuale paralelisme ni se arată aici lipsită de temei. — 2 *A se burzului*, a se răscula, a se răzvrăti. — 3 *A mîntui*, a salva, a scăpa.

— Văd că armaşul întîrzie, zise Lăpuşneanul curmînd pre Moţoc, care se învălmăşea în vorbă. Îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea acea. Ha, cum socoţi şi dumneata?

— Aşa, aşa, să-i înproaşte cu tunurile; nu-i vro pagubă c-or muri cîteva sute de mojici[1], de vreme ce au perit atîţa boieri. Da, să-i omoare de istov.[2]

— M-aşteptam s-aud asemene răspuns — zise cu oţerîre Lăpuşneanul — dar să vedem întăi ce vor.

În vremea aceasta, armaşul se suise pe poarta curţii şi, făcînd semn, strigă:

— Oameni buni! Măria-sa vodă întreabă ce vreţi şi ce ceriţi? şi pentru ce aţi venit aşa cu *zurba?*[3]

Prostimea rămasă cu gura căscată. Ea nu se aştepta la asemenea întrebare. Venise fără să ştie pentru ce au venit şi ce vrea. Începu a se strînge în cete-cete, şi a se întreba unii pe alţii ce să ceară. În sfîrşit începură a striga:

— Să micşureze dăjdiile! — Să nu ne zapciască.[4]

— Să nu ne mai împlinească[5] — Să nu ne mai jăfuiască!

— Am rămas săraci! — N-avem bani! — Ne i-au luat toţi Moţoc! — Moţoc! Moţoc! — El ne beleşte şi ne pradă! — El sfătuieşte pre vodă! — Să moară!

— Moţoc să moară! — Capul lui Moţoc vrem!

Acest din urmă cuvînt găsînd un eho în toate inimile, fu ca o schinteie electrică. Toate glasurile se făcură un glas, şi acest glas striga: „Capul lui Moţoc vrem!"

---

1 *Mojic*, aici cu sensul de om simplu.— 2 *De istov*, cu totul.— 3 *Zurbă*, răscoală, zarvă.— 4 *A zapcii*, a încasa forţat dări sau datorii, a executa.— 5 *A împlini*, a plăti cu forţa.

— Ce cer? întrebă Lăpuşneanul, văzînd pre armaşul întrînd.

— Capul vornicului Moţoc, răspunse.

— Cum? ce? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un şărpe; n-ai auzit bine, fîrtate! vrei să şuguieşti, dar nu-i vreme de şagă! Ce vorbe sînt aceste? Ce să facă cu capul meu? Îţi spun că eşti surd; n-ai auzit bine!

— Ba foarte bine — zise Alexandru-vodă — ascultă singur. Strigările lor se aud de aici.

În adevăr, ostaşii nemaiînprotivindu-se, norodul începuse a se căţăra pe ziduri, de unde striga în gura mare: „Să ne deie pre Moţoc! Capul lui Moţoc vrem!"

— Oh, păcătosul de mine! strigă ticălosul. Maică precurată fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc!... Dar ce le-am făcut eu oamenilor acestora? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta, şi mă jur să fac o biserică, să postesc cît voi mai ave zile, să ferec cu argint icoana ta cea făcătoare de minuni de la monăstirea Neamţului!... Dar, milostive doamne, nu-i asculta pre nişte proşti, pre nişte mojici. Pune să deie cu tunurile într-înşii... Să moară toţi! Eu sînt boier mare! ei sînt nişte proşti!

— Proşti, dar mulţi, răspunse Lăpuşneanul cu sînge rece; să omor o mulţime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru binele moşiei dumitale, cum ziceai însuţi cînd îmi spuneai că nu mă vrea, nici mă iubeşte ţara. Sînt bucuros că-ţi răsplăteşte norodul pentru slujba ce mi-ai făcut, vînzîndu-mi oastea lui Anton Sechele[a], şi mai pe urmă lăsîndu-mă şi trecînd în partea Tomşii.

— Oh! nenorocitul de mine! strigă Moţoc smulgîndu-şi barba, căci de pe vorbele tiranului înţelegea că

a Vestit general ungur.

nu mai este scăpare pentru el. Încai lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale! fie-vă milă de jupîneasa și de copilașii mei! lăsați-mă să mă spoveduiesc!

Și plîngea, și țipa, și suspina.

— Destul! strigă Lăpușneanul, nu te mai boci ca o muiere! Fii român verde. Ce să te mai spoveduiești? Ce-i să spui duhovnicului? Că ești un tîlhar și un vînzător? Asta o știe toată Moldova. Haide! luați-l de-l dați norodului, și-i spuneți că acest fel plătește Alexandru-vodă celor ce pradă țara.

Îndată armașul și capitanul de lefecii începură a-l tîrî. Ticăitul boier răcnea cît putea, vrînd să se înprotivească; dar ce puteau bătrînile lui mîni înprotiva acelor patru brațe zdravene care-l trăgeau! Vrea să se sprijinească în picioare, dar se înpedeca de trupurile confraților săi și luneca pe sîngele ce se închegase pe lespezi. În sfîrșit puterile îi slăbiră, și sateliții tiranului, ducîndu-l pe poarta curții mai mult mort decît viu, îl îmbrînciră în mulțime.

Ticălosul boier căzu în brațele idrei acestei cu multe capete, care întru o clipală îl făcu bucăți.

— Iată cum plătește Alexandru-vodă la cei ce pradă țara! ziseră trimișii tiranului.

— Să trăiască măria-sa vodă! răspunse gloata. Și mulțămindu-se de astă jertfă, se împrăștii.

În vreme ce nenorocitul Moțoc perea acest fel, Lăpușneanul porunci să rădice masa și să strîngă tacîmurile; apoi pusă să reteze capetele ucișilor, și trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luînd capetele, le așăză în mijlocul mesii pe încet și cu rînduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesubt și pe a celor mai mari deasupra, după neam și după ranguri, pănă ce făcu o piramidă de patruzeci și șepte căpăține, vîrful

căria se închia prin capul unui logofăt mare.[1] Apoi, spălîndu-se pe mîni, merse la o uşă lăturalnică, trase zăvorul şi drugul de lemn care o închidea, şi întră în apartamentul doamnei.

De la începutul tragediei acestia, doamna Ruxanda, neştiind nimic de cele ce se petreceau, era îngrijită. Ea nu putea afla pricina zgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieşeau din apartamentul lor, şi slujnicele nu puteau a se risca în mijlocul unei oştimi ce nu cunoştea ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneaţă, ieşind, auzise vorbă că este zurba asupra lui vodă şi adusese această veste stăpînei sale.

Buna doamnă, temîndu-se de furia norodului, era spăriată, şi cînd a întrat Alexandru, a găsit-o rugîndu-se dinaintea icoanei, avînd copiii pe lîngă dînsa.

— A! strigă ea, slavă Maicei Domnului că te văd! Mi-au fost tare frică.

— Pentru aceea, precum ţi-am făgăduit, ţi-am gătit un leac de frică. Vină cu mine, doamnă.

— Dar ce ţipete, ce strigări se auzeau?

---

1 Prima mărturie despre actul săvîrşit de Lăpuşneanu o găsim la Azarie: „A adunat deci pe cei ce uneltiseră mai înainte cu viclenie şi sfîşiere, mai ales pe boierii care se lepădaseră şi pe toţi i-a dat morţii vrednice de milă" (*Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P.P. Panaitescu, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 146). Eftimie, cronicarul oficial al lui Lăpuşneanu, nu consemnează această faptă a domnitorului. N. Iorga confruntă izvoarele externe (*Cronica moldo-polonă*) cu cele interne (*Letopiseţul* lui Gr. Ureche) scriind: „...Şi astfel fură atraşi la Suceava, în ajunul ciumei celei noi doisprezece boieri fruntaşi, cari fură ucişi" (*Nouveaux matériaux*, p. 85—87).

— Nimic. Slujitorii s-au fost luat la sfadă, dar s-au liniştit. Zicînd aceste, luă pre Ruxanda de mînă şi o aduse în sală.

Întru vederea grozavii privelişti, ea slobozi un ţipet straşnic şi leşină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpuşneanul zîmbind; în loc să se bucure, ea se sparie. Şi luînd-o în braţe, o duse în apartamenturile ei. Apoi înturnîndu-se iarăşi în sală, găsi pre căpitanul de lefecii şi pre armaşul aşteptîndu-l.

— Tu pune să arunce peste zid hoiturile cînilor acestora, iar titvele[1] lor să le înşire pe zid, zise lefeciului. Iar tu, adresîndu-se către armaş[2], să-mi pui mîna pe Spancioc şi pe Stroici.

Însă Stroici şi Spancioc erau acum aproape de Nistru. Gonaşii îi ajunseră tocmai cînd treceau hotarul:

— Spuneţi celui ce v-au trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom vedea păn-a nu muri!

IV

De mă voi scula, pre mulţi am să popesc şi eu...

Patru ani trecuseră de la scena aceasta, în vremea cărora Alexandru-vodă, credincios făgăduinţei ce dase doamnei Ruxandei, nu mai tăiese nici un boier. Dar pentru ca să nu uite dorul lui cel tiranic de a vedea suferiri omeneşti, născoci feluri de schingiuiri.

---

1 *Titvă, tigvă,* craniu, ţastă.— 2 *Armaş,* slujbaş însărcinat cu paza ordinii şi averii domnitorului.

Scotea ochi, tăia mîni, ciuntea și seca pe care avea prepus, însă prepusurile lui erau părelnice, căci nime nu mai cuteza a cîrti cît de puțin.

Cu toate aceste, era neliniștit, căci nu putuse pune mîna pe Spancioc și pe Stroici, care ședeau la Cameniță, așteptînd și pîndind vreme. Deși avea doi gineri grafi cu mare influință la curtea Poloniei, era îngrijit de acești doi boieri, să nu învite pre poloni, care nu căutau decît pretexte, spre a întra în Moldavia; dar acești doi români erau prea buni patrioți ca să nu judece că războiul și venirea oștilor străine ar fi fost peirea patriei.

Lăpușneanul le scrisese în mai multe rînduri ca să vie, legîndu-se prin cele mai mari jurăminte că nu le va face nimic, dar ei știau cît prețuiește jurămîntul lui. Ca să-i privigheze mai de aproape, se mută în cetatea Hotinului, pre care o întări mai cu osăbire; însă aici se bolnăvi de lîngoare. Boala făcu răpezi înaintiri și în curînd tiranul se văzu la ușa mormîntului.[1]

În delirul frigurilor, i se părea că vede toate jertfele cruziei sale, fioroase și amenințitoare, îngrozindu-l și chemîndu-l la judecata Dumnezeului dreptății. În deșert se învîrtea în patul durerii, căci nu putea afla ragaz.

Chemînd pre mitropolitul Teofan, pre episcopi și pe boieri, și spuindu-le că se simte sosit la sfîrșitul vieții, își ceru iertare de la toți, umilindu-se; pe urmă îi rugă să le fie milă de fiiul său Bogdan, pre care îl lasă

1 „Deci, văzîndu-l ei leșinînd și mai mult mort decît viu, după cuvîntul lui l-au călugărit, și i-au pus nume de călugărie Pahomie. Mai apoi, dacă s-au trezit și s-au văzut călugăr, zic să fie zis că de se va scula va popi și el pre unii" (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*).

moștean[1] scaunului, și să-l ajute; căci fiind în fragedă vîrstă, încungiurat de puternici vrăjmași, nu se va pute apăra nici pre sine, nici pre țară, de nu va fi unire între boieri și de nu vor ave dragoste și supunere cătră domn.

— Cît pentru mine, urmă a zice, de mă voi și ridica din boala aceasta, sînt hotărît a mă duce la călugărie în monăstirea Slatina, unde să mă spăsesc[2], cîte zile îmi va mai lăsa Dumnezeu. Deci vă rog, părinți arhierei, de mă veți vedea aproape de moarte, să mă tundeți călugăr...

Nu putu vorbi mai mult. Convulsiile îl apucară și un leșin grozav ca moartea îi îngheță trupul, încît mitropolitul și episcopii, crezînd că se sfîrșește, îl călugăriră, puindu-i nume Paisie, dupre numele Petru, ce avea păn-a nu se face domn.

După aceasta, salutînd pre doamna Ruxanda de regentă în vremea minorității fiiului ei, proclamară pre Bogdan de domn. Apoi îndată porniră ștafete pe la boierii din țară și emigrați, și pe la capitanii oștilor.

Abia amurgise cînd Stroici și Spancioc sosiră.

Descălecînd pe la gazde, alergară cu pripă la cetate. Cetatea era mută și pustie ca un mormînt de urieș. Nu se auzea decît murmura valurilor Nistrului, ce izbea regulat stîncoasele ei coaste, sure și goale, și strigătul monoton a ostașilor de strajă, carii întru lumina crepusculului se zăreau răzămați pe lungile lor lance. Suindu-se în palat, îi cuprinse nu puțină mirare neîntîlnind pre nime; în sfîrșit, o slugă le arătă camera bolnavului. Voind să între, auziră un mare zgomot și se oprira ca să asculte.

Lăpușneanul se trezise din letargia sa.

---

1 *Moștean*, urmaș, succesor. — 2 *A spăși*, a se pocăi.

Deschizînd ochii, văzu doi călugări stînd unul la cap și altul la picioarele sale, neclintiți ca două statuie de bronz; se uită pe dînsul și se văzu coperit cu o rasă; pe căpătăiul său sta un potcap. Vru să rădice mîna și se împedecă în niște metanii de lînă. I se păru că visează și iarăși închise ochii; dar redeschizîndu-i peste puțin, văzu aceleși lucruri, metaniile, potcapul, călugării.

— Cum te mai simți, frate Paisie? îl întrebă unul din monahi, văzîndu-l că nu doarme.

Numele acesta îi aduse aminte de toate cele ce se petrecuseră. Sîngele într-însul începu a ferbe, și sculîndu-se pe jumătate:

— Ce pocitănii sînt aceste? strigă. A! voi vă jucați cu mine! Afară, boaite![1] Ieșiți! că pre toți vă omor! Și căuta o armă pe lîngă el, dar negăsind decît potcapul, îl azvîrli cu mînie în capul unui călugăr.

Întru auzul strigărilor lui, doamna cu fiiul ei, mitropolitul, boierii, slugile, întrară toți în odaie.

Chiar atunci cei doi boieri veniseră și sta ascultînd la ușă.

— A! voi m-ați călugărit, striga Lăpușneanul cu glas răgușat și spărios; gîndiți că veți scăpa de mine? Dar să vă iasă din minte! Dumnezeu sau dracul mă va însănătoșa, și...

— Nenorocite, nu huli! îl curmă mitropolitul; uiți că ești în ceasul morții! Gîndește, păcătosule, că ești monah; nu mai ești domn! Gîndește că prin hulele și strigările tale sparii pre astă femeie nevinovată și pre acest copil în care razemă nădejdea Moldaviei...

— Boaită fățarnică! adăogă bolnavul, zbuciumîndu-se a se scula din pat; tacă-ți gura; că eu, care te-am făcut

1 *Boaită*, termen de batjocură pentru preoți, călugări.

mitropolit, eu te desmitropolesc. M-aţi popit voi, dar de mă voi îndrepta, pre mulţi am să popesc şi eu! Iar pre căţeaua asta voi s-o tai în patru bucăţi împreună cu ţîncul ei, ca să nu mai asculte sfătuirile boaitelor şi a duşmanilor mei... Minte acel ce zice că sînt călugăr! Eu nu sînt călugăr, sînt domn! Sînt Alexandru-vodă!... Săriţi, flăcăi! Unde-s voinicii mei?... Daţi! daţi de tot! Eu vă poruncesc. Ucideţi-i pre toţi... Nici unul să nu scape... A! mă-năduş!... Apă! apă! apă! — şi căzu resturnat pe spate, hîrcîind de turbare şi de mînie.

Doamna şi mitropolitul ieşiră. La uşă îi întîmpinară Stroici şi Spancioc.

— Doamnă! zise Spancioc apucînd de mînă pre Ruxanda, omul acesta trebuie să moară numaidecît. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă! strigă ea înfiorîndu-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viaţa măriei-tale şi a copilului acestui este în primejdie. Destul a trăit tatăl şi destule a făcut. Moară tatăl ca să scape fiiul.

O slugă ieşi.

— Ce este? întrebă doamna.

— Bolnavul s-a trezit şi cere apă şi pre fiiul său. Mi-au zis să nu mă duc fără el.

— Oh! vrea să-l omoare, răcni duioasa mumă, strîngînd cu furie copilul la sîn.

— Nu-i vreme de stat în gînduri, doamnă, adăogi Spancioc. Adă-ţi aminte de doamna lui Ştefăniţă-vodă[a] şi alege între bărbat şi între fiiu.

— Ce zici, părinte? zise sermana femeie, înturnîndu-se cu ochi lăcrîmători spre mitropolitul.

---

a Miron Costin.

Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea; Domnul Dumnezeu să te povățuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn; și pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte, și să te ierte și pre tine. Zicînd aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxanda luă un pahar de argint plin de apă, pre care-l aducea sluga; și apoi, mahinalicește, și silită mai mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

— Ce face? întrebă Spancioc pre Stroici, carele crăpase ușa și se uita.

— Întreabă de fiiul său — zice că vrea să-l vadă — cere de băut — doamna tremură — îi dă paharul — nu vre să-l iaie!...

Spancioc sări și scoase junghiul din cingătoare.

— Ba, îl ia, bea... Să-ți fie de bine, măria-ta!

Ruxanda ieși tremurîndă și galbănă și răzemîndu-se de părete:

— Voi să dați seamă înaintea lui Dumnezeu — zise suspinînd — că voi m-ați făcut să fac acest păcat.

Mitropolitul veni.

— Să mergem, zise doamnei.

— Dar cine va căuta de nenorocitul acesta?

— Noi, răspunseră boierii.

— Oh! părinte, ce mă făcuși să fac! zise doamna către mitropolitul, și se duse cu el plîngînd.

Amîndoi boierii întrară la bolnav.

Otrava încă nu începuse a-și face lucrarea. Lăpușneanul sta întins cu fața în sus, liniștit, dar foarte slab. Cînd întrară boierii, el îi privi îndelung, și necunoscîndu-i, îi întrebă cine sînt și ce voiesc?

— Eu sînt Stroici, răspunse acesta.

— Şi eu Spancioc, adăogi celalalt; şi aceea ce voim este să te vedem păn-a nu muri, cum ţi-am făgăduit.

— Oh! vrăjmaşii mei! suspină Alexandru.

— Eu sînt Spancioc, urmă acesta, Spancioc, pre care ai vrut să-l tai, cînd ai ucis 47 de boieri, şi care a scăpat din ghearile tale! Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsîndu-i femeia şi copiii să cerşătorească pe la uşile creştinilor.

— Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pîntece.

— Zi *„acum slobozeşte"*, căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh! m-aţi otrăvit, nelegiuiţilor! Doamne! fie-ţi milă de sufletul meu! O, ce foc! Unde-i doamna? Unde-i copilul meu?

— S-au dus şi te-au lăsat cu noi.

— S-au dus şi m-au lăsat! m-au lăsat cu voi! Oh! omorîţi-mă, să scap de durere! Oh!, înjunghe-mă tu, tu eşti mai tînăr, fie-ţi milă! scapă-mă de durerile ce mă sfîşie! înjunghe-mă! zise, înturnîndu-se spre Stroici.

— Nu-mi voi spurca vitejescul junghi în sîngele cel pîngărit a unui tiran ca tine.

Durerile creşteau; otrăvitul se zbuciuma în convulsii.

— Oh! strigă, îmi arde sufletul! oh! daţi-mi apă... daţi-mi ceva să beu!

— Iată, zise Spancioc, luînd paharul de argint de pe masă; au rămas drojdiile otrăvii. Bea şi te răcoreşte!

— Ba; ba, nu, nu vreu, zise bolnavul strîngînd dinţii.

Atunci Stroici îl apucă şi-l ţinu neclintit; iar Spancioc, scoţînd cuţitul din teacă, îi descleştă cu vîrful lui dinţii şi îi turnă pe gît otrava ce mai era în fundul păharului.

Lăpușneanul, mugind ca un taur ce vede trunchiul și securea ce a să-l lovească, voi a se-nturna cu fața spre părete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi? ziseră boierii. Ba, se cade spre osînda ta să ne privești; învață a muri, tu care știai numai a omorî. Și apucîndu-l amîndoi, îl țineau nemișcat, uitîndu-se la el cu o bucurie infernală și mustrîndu-l.

Nenorocitul domn se zvîrcolea în spasmele agoniei; spume făcea la gură; dinții îi scrîșneau, și ochii săi sîngerați se holbaseră; o sudoare înghețată, tristă, a morții prevestitoare, ieșea ca niște nasturi pe obrazul lui. După un chin de jumătate ceas, în sfîrșit, își dete duhul în mînile călăilor săi.

Acest fel fu sfîrșitul lui Alexandru Lăpușneanul, care lăsă o pată de sînge în istoria Moldaviei.

La monastirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și a familiei sale.[1]

Dacia literară, tom. I (ianuarie-iunie 1840), Iași, p. 9-50 cu titlul: *Scene istorice din cronicele Moldaviei. Alexandru Lăpușneanul.*

1 Începînd cu contemporanii și sfîrșind cu scriitorii din ultimele decenii ale secolului nostru, figura lui Alexandru Lăpușneanu a atras și fascinat pe dramaturgi, prozatori și artiști plastici, fapt care ne îndreptățește să vorbim despre o reală posteritate a operei și eroului. (Vezi Mircea Tomescu, *Drama de inspirație cronicărească*, în *Hrisovul*, VI, 1946.)

ANEXĂ

REGELE POLONIEI ŞI DOMNUL MOLDAVIEI[1]

1713

Carol XII, regele sfezilor, adusese spaimă în tot nordul Europei; dar nebunească lui sumeţie se sfărmă în sfîrşit de statornica cumpănire a lui Petru I, împăratul Rusiei, şi acest june rege, perzînd sub Pultava rodul tuturor trecutelor sale biruinţi, abia scăpase rănit în Moldavia la Tighine (Bender).

Nenorocirea lui Carol aduse însă şi căderea regelui Stanislav[2], pre care el îl suise pe tronul Poloniei, de unde coborîse pre August Electorul de Saxonia. Dar

1 În *Albina românească* (nr. 102, din 24 decembrie 1839, p. 414—416) povestirea a apărut cu titlul *Riga Poloniei şi prinţul Moldaviei.*— 2 Stanislas Leczinski, om politic polonez. În 1704 este ridicat la tronul Poloniei cu ajutorul regelui Suediei, Carol al XII-lea, a cărui armată în decursul războiului din nord (1700—1725) a ocupat o parte din Polonia. După victoriile lui Petru I la Poltava, Leczinski fuge din Polonia în Franţa, unde fiica sa Maria, era căsătorită cu Ludovic al XV-lea. A mai ocupat odată tronul Poloniei. În 1735 în urma războiului de succesiune, renunţă definitiv la tron, devenind duce de Lotharingia.

trebui să dăm mai întâi o lămurire despre acest rege polon.

Carol văzuse pre palatinul Stanislav Leşcinski cînd îi fusese trimis deputat de confederaţia Varşaviei. Junele palatin plăcu cuceritorului sved. El avea o fizionomie norocită, era franc, brav, deprins cu ostenelele, şi iubit de vasalii săi.[1] Regele sfezilor cunoscîndu-l, zise: „Omul acesta îmi va fi pururе prieten", şi în gura lui Carol aceste vorbe însemnau: „Omul acesta va fi rege". Curînd după aceasta, se porunci Adunării să-l aleagă rege. Cardinalul primat se înprotivea.

— Ce-i lipseşte lui Leşcinski? îl întrebă regele sved.

— Sire, e prea june...

— E de vrîsta mea, îl curmă Carol posomorîndu-se; şi bietul cardinal ieşi, se duse acasă, şi nu după mult muri de necaz şi de ruşine că zisese o dobitocie.

La 4 octombrie 1705, Stanislav Leşcinski şi soţia sa Carlota Opalinska se încoronară şi se proclamară rege şi regină Poloniei.[a]

Carol însă biruindu-se, căzu puterea ce sprijinea pre Stanislav. Mai multe partide se ridicară, şi August

---

a Voltaire, *Histoire de Charles XII.*

1 Comparînd textul din *Histoire de Charles XII*, livre troisième, cu naraţiunea lui Negruzzi, ni se învederează faptul că scriitorul român a realizat o traducere. Pentru edificare reproducem următorul fragment: „*Le jeune Stanislas Leczinsky était alors député à l'assemblée de Varsovie pour aller rendre compte au roi de Suède de plusieurs différends survenus dans le temps de l'enlèvement du prince Jacques. Stanislas avait une physionomie heureuse, pleine de hardiesse et de douceur, avec un air de probité et de franchise, qui de tous les avantages extérieurs est le plus grand, et qui donne plus de poids aux paroles que l'éloquence même...*"

reîntrînd în Polonia, leşii se uniră cu el, iar Stanislav se trase în Pomerania cu o mică gvardie ce avea. De acolo, sub numele unui francez maior în oastea svedă ce-l chema Haran, întovărăşit de baronul Sparre — care a fost mai apoi ambasador în Englitera şi în Franţa — şi de un colonel, plecă pe ascuns, într-o noapte, spre a merge ca să se întîlnească cu regele sved.

Întîmpinînd mai multe necaze şi primejdii în calea lor, în sfîrşit ajunseră la hotarele Turciei, de unde baronul Sparre se înturnă în Pomerania, iar Leşcinski întră în Moldavia, unde domnea atunce Nicolai Mavrocordat.

După prebegirea domnului Dimitrie Cantemir, Moldavia rămăsese într-o stare tulburată. Duhurile erau aţîţate, şi inimile îngrijite. Planul lui Cantemir, mai mult personal decît obştesc, izbutise numai a da prepusuri Porţei, care începuse a privi Moldavia ca o ţară duşmănească, şi cine ştie ce urîte urmări ar fi avut starea aceasta, dacă din o norocită întîmplare nu s-ar fi rînduit domn Nicolai Mavrocordat.

Acesta era unul dintr-acei oameni rari care stau ascunşi în umbră, pănă ce timpul şi întîmplările îi scot la lumină. El, deşi moldav de viţă, fusese născut la Fanar şi crescut în diplomaţia acea grecească, din care ades izbucnea mari lucruri, mari pozne. Înzestrat şi cu duh firesc, el cunoştea mai toate limbele Europei; era bun cîrmuitor, aspru cătră aristocraţi, pre care ştia a-i ţinea în respect, şi blînd cătră norod.

Într-o zi, cum şădea singur în palatul domnesc, un edecliu[1] întrînd îi dete o scrisoare de la vornicul Mano-

1 *Edecliu*, slujitor cu rang inferior la curtea domnească.

lache Roset, pre care un înadins[1] o adusese în minuta aceea.

Prin acea scrisoare acest boier îl înştiinţa că „întîmplîndu-se la un sat de lîngă Bacău a fiiului său Ştefan, şi văzînd multele supărări ce fac ostaşii leşi şi svezi care veniseră la iernatic în Moldavia, s-au sculat cu slugile sale şi cu oameni de strînsură cîţi au putut găsi în pripă, şi lovind pre acei ostaşi fără veste, i-au spart, şi îi aduce pre toţi în butuci[2] cu steagurile şi ofiţerii lor". Adăogea că „au mai nimerit acolo trei ofiţeri svezi cu patru slugi, şi că se văd a fi oameni de treabă, care văzînd prinderea leşilor, ar fi juruit[3] mulţi galbini de aur ca macar pre dînşii să-i lasă a se întoarce la Ardeal de unde au venit; dar că el le-ar fi răspuns că-i dator a-i duce înaintea domnului; că ei s-ar fi primit, rugîndu-l numai să nu între ziua în Iaşi; şi că vine şi el cu dînşii la monastirea Galata".[a]

A doua zi seara, sosi vornicul Manolache şi cu acei trei ofiţeri şi, lăsînd pre doi cu fiiul său Ştefan la monastire, veni cu cel al treile la curte. Mavrocordat îl primi, deşi era aproape de miezul nopţei. Vorba între ei urma latineşte. Ofiţerul se recomendă ca un francez în slujba regelui de Svedia.

— Dar ce rang ai? întrebă Mavrocordat.

— Major sum[4], răspunse acesta.

— Imo maximus es[5], zise prinţul zîmbind, şi sculîndu-se îl salută cu respect, căci îl cunoscu că era regele Stanislav, pentru că a fost văzut pe tatăl său Leşcinski

a Nicolai Costin, *Hron.*

1 *Un înadins*, un om anume trimis.— 2 *A aduce în butuci*, a aduce prizonieri cu picioarele, mîinile sau gîtul în butuci.— 3 *A jurui*, a promite, a făgădui.— 4 Sînt maior (lat.).— 5 Chiar eşti mai mult! (lat.).

(cu care acesta semăna foarte) cînd fusese ambasador lîngă Poarta Otomană.

Îndată porunci să-i gătească gazdă la Tresfetitele, unde rîndui spre slujba sa din însuşi curtenii săi pre cuparul[1], camaraşul[2] al doile, vatavul de copii, şi pre caminarul Spandonie cu un capitan de ostaşi.

În următoarea zi, în vreme ce regele polon mergea la biserica catolică ca să se comunice[3], stafetele lui Nicolai-vodă plecau ca să vestească vezirului, hanului şi paşii de Bender venirea acestui oaspet la Iaşi.

Aşteptînd răspuns, Mavrocordat se întîlnea ades serile cu Stanislav care nu ieşea, ascultînd liturghia în casă, pe care o zicea în toate dimineţile un preot franciscan.

Răspunsul n-a întîrziat. El cuprindea că domnul Moldaviei să trimiţă îndată sub bună pază pe regele Poloniei la Tighine.

Spun că Stanislav auzind hotărîrea aceasta, şi-a adus aminte de Franţisc I, regele Franţiei, care, după fatala bătălie de la Pavia, unde căzuse prins, scria maicei sale aceste neuitate cuvinte:

„Tout est perdu fors l'honneur!"[4].

---

1 *Cupar*, ajutor de paharnic. — 2 *Camaraş*, slujbaş al domnitorului. — 3 *A se comunica*, cu sensul de a se cumineca, a se împărtăşi. — 4 „Totul e pierdut în afară de onoare" (fr.).

SOBIESKI ŞI ROMÂNII[1]

1686

Pe drumul ce duce către cetatea Neamțu, pe la sfîrșitul lui septemvrie 1686, se vedea o oaste mergînd. După un trup de lănceri ce deschidea marșa, urmau douăsprezece tunuri mari trase de boi, apoi o ceată de ofițeri călări în fruntea cărora erau trei; unul în floarea vrîstei, posomorît, gînditor, necăjit, și doi mai bătrîni. Tustrei în haine poloneze. În sfîrșit venea duiumul oștei:

1 Fapta plăieșilor moldoveni este descrisă într-un capitol din *Istoria Imperiului otoman* de Dimitrie Cantemir. Așa cum a sesizat pentru întîia oară E. Lovinescu, scriitorul C. Negruzzi a avut la îndemînă traducerea franceză a acestei lucrări *(Histoire de l'Empire ottoman)*, où se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence. Avec des notes très instructives par s.a.s. Démetrius Cantemir prince de Moldavie, traduit en francois par M. de Joncquières, tome III, à Paris, 1743, p. 348—349. Transcriem textul lui Cantemir cu ortografia din traducerea menționată: „...Ainsi le roi voyant les Tartares retirés, crut devoir entreprendre quelque chose, afin de pouvoir montrer au Pape l'emploi de son argent. Trouvant sur sa route la forteresse de Nemez, il l'attaque et s'en empare, non sans difficulté. Car les habitans l'avoient

trăsuri, bagaje, pedestraşi, şleahtă[1] pospolită; amestecaţi, în neregulă, cu steagurile strînse, cu capul plecat, cu armele resturnate, cu întristarea pe faţă şi cu durerea în inimă. Nu se auzea nici surlă, nici dobă, numai tropotul cailor şi pasul oamenilor ce abia se mişcau, pentru că de zece zile caii n-au ros decît coaja copacilor, şi oamenii s-au hrănit numai cu poame.

Şi însă această oaste, în stare aşa ticăloasă[2], e aceea ce a îngiosit de atîte ori trufia Semilunii, iar acei trei fruntaşi ofiţeri sînt hatmanii Iablonovski şi Potoţki,

---

abandonnée: et il y restait seulement dix-neuf chasseurs moldaves que le hazard y avait amenés. A l'approche du roy de Pologne, ils ferment les portes, lèvent les ponts et refusent d'admettre le roi. Ce prince ignorant l'état de cette pretenduë garnison, canone la place pendant quatre jours; nos chasseurs se défendent avec vigueur, tuënt cinquante polonais et le maître de l'artillerie. Le cinquième jour ayant perdu dix de leurs camarades, ils capitulent à condition d'avoir la liberté de se retirer ou bon leur sembleroit. Spectacle surprenant! L'on voit sortir six hommes qui en portoient trois autres sur leurs épaules, parce qu'ils étaient blessés. En ce moment, tous les sentimens d'admiration, de honte et de rage se succèdent dans le coeur de Sobieski; il demeure interdit, et n'ouvre la bouche que pour commander qu'on les pende; puis il les renvoye avec éloge, sur ce que Jablonowski le fait souvenir qu'il a donné sa parole de les laisser aller en liberté. Après avoir mis dans la place deux cens chevaux d'élite, il marche vers Soczava, où les anciens princes de Moldavie avaient coûtume de faire leur résidence. Il n'y avait ni habitans, ni soldats; il y mit aisément garnison." —
1 *Şleahtă*, corp de armată format din nobili polonezi. —
2 *Ticălos*, jalnic, nenorocit.

și cel din mijlocul lor însuși Ion Sobieţki, regele Poloniei.

Și cum să nu fie supărat și necăjit vestitul rege? El, Sobieţki, fala leșilor, eroul creștinătății, mîntuitorul Vienii, să fie nevoit pentru a doua oară a da pas turcilor, a se trage dinaintea tatarilor și a moldovenilor; a-și privi oastea ticăloșită de lipsa merindelor, horopsită[1] de dușmanii carii îl urmează mișeleşte, fără a îndrăzni să-și deie pept fățiș cu el, și fac pradă tot ce cade, tot ce rămîne pe urmă; a nu întîmpina în drumul său decît o fioroasă pustietate!

Cum am zis, mergea încet și gînditor. Hatmanii lîngă dînsul păzeau tăcere, respectînd supărarea sa de care și ei se înpărtășeau.

— Ce castel e acesta? întrebă Sobieţki cînd, rădicînd capul, zări pe sprinceana dealului, înălţîndu-se trufașă dinaintea lui, cetăţuia Neamţu. Cu bună seamă vrun cuib a talharilor acestor de moldoveni!

— La vreme de război, aici domnii Moldovei obicinuiesc a-și trimite averile lor, răspunse Potoţki.

— Așa! Să mergem dar să-l luăm. Oh! voi să-mi răzbun pre Cantemir care mă înșală și mă făcu să perd atîţa viteji!

— Eu aș zice să lăsăm cetatea aceasta — zise Iablonovski — și să ne urmăm drumul înainte. Avem tunuri de cîmp, nu de asalt.

— Ba, pre numele patronului meu! Nu va zice lumea că o cetate s-a arătat dinaintea lui Sobieţki fără a i se cuceri? N-avem tunuri? Vom lua-o dar cu mînile.

— Numele m[ăriei]-tale e destul tun, zise Potoţki.

Trufia polonului măgulindu-se de această groasă lingușire, fața i se însenină la ideea unei izbînzi atît

[1] *Horopsit*, prigonit.

de lesnicioase și îndată dete poruncă să se înșire oastea către cetate.

În cetățuie se afla optsprezece plăieși, trimiși de ispravnicul de Neamț pentru străjuire, în lipsa garnizoanei, care era la Fălcii pe lîngă domnul Cantemir, unde tăbărîse armia turcească. Cu cîteva ceasuri mai nainte sosise încă un tînăr plăieș, a cărui cal asudat păștea înșelat[1] troscotul ce creștea pe lîngă ziduri.

— Mai bea o dușcă, băiete, zise un bătrîn de care se videa că ascultă toți, și ne spune ce ai mai văzut la Iași?

— Ce să văd, tată? Blăstămăție! Tîrgul îi în jac[2]. Leșii pradă și dezbracă pe bieții oameni.

— Ș-apoi zic că-s creștini!

— Creștini! Au prădat bisericile și monăstirile de odoare. Nu știți încă? S-au dus să ieie pe sfînta[a] de la Triisfetitele.[3]

— Doamne ferește! ziseră plăieșii făcîndu-și cruce.

— Așa, urmă tînărul; eram acolo cînd au mers să ieie racla sfintei, dar călugărul, simțind, au închis poarta, și n-au vrut să deschidă; atunce...

— Pui de om, călugărul! strigară ascultătorii.

— Atunce craiul lor au poroncit s-aducă tunurile ca să spargă porțile, dar mai întăi au trimis răspuns călugărului, care ședea în clopotniță, să deschidă, ori face monăstirea praf și pulbere.

— Auzit-ați acolo litfa cea păgînă! Și ce au făcut popa?

— El au răspuns că nu se aștepta s-audă așa vorbă de la un împărat care se zice creștin, și că m[ăria]-s[a]

---

a Moaștele sf. Paraschevii de la Epivata, aduse cu cheltuiala domnului Vasile-vodă.

1 *Înșelat*, înșeuat. — 2 *Jac*, jaf. — 3 *Trisfetitele*, denumire prescurtată dată de ieșeni bisericii Trei Ierarhi.

îi mare și puternic, poate să facă ceea ce zice, dacă nu se teme nici de Dumnezeu, nici de sfinții lui, dar el nu deschide poarta, ci s-a îngropa sub zidurile bisericei, și apoi lumea va judeca între dînsul, atît de slab, și între m[ăria] s[a] atît de tare. Auzind aceste, leahul s-au făcut foc de mînie și dasă acum poroncă să împușce, cînd unul din hatmanii lui i-au zis nu știu ce. Cum îmi spuneau oamenii, i-au zis că nu se cade să facă așa lucru, să strice casa domnului și altele multe. Îndestul că l-au înduplecat să deie pace bisericei.

— Și ce fac acum leșii la Iași?

— Este o săptămînă de cînd s-au dus, după ce au văzut că nu mai au merinde pentru oști, și au purces pe Bahlui în sus, gîndind c-or găsi de toate; dar acolea să videți. Vodă, din lagărul turcilor, cum au auzit de aceasta, au și pornit după dînșii un mîrzac[1] c-o mulțime de tatari și vro cinci steaguri de moldoveni, iar mai întăi au trimis pe loc pre capitanul Turculeț c-o strajă de călăreți care, apucînd înainte, au scos toți oamenii de prin sate, au dat pojar[2] fînului și fînațelor, au ascuns prin gropi grîul și orzul, și dușmanul au găsit tot pustiu în drumul său, încît, agiungînd la Cotnar, nu găsea să mînînce decît poamele copacilor; ba încă au pus prin bălți și niște ierburi veninoase de care cum bea, crăpa; și vai de capul lor: pereau cu sutele și ei și caii, iar care rămînea pe urmă cădea în mînile moldovenilor, carii, fără mai multă judicată, ori îl spînzura, ori îl înțepa.

— Osînda sfintei Paraschevii! zise bătrînul. Dar tu cum le-ai aflat aceste toate?

1 *Mîrzac*, nobil, militar în armata tătară. — 2 *Pojar*, foc, incendiu.

— Eu — știți că m-ați trimis la Iași să văd ce mai este. După ce s-au dus leșii, m-am luat cît colea pe urma lor pănă la Cotnar, unde m-am întîlnit cu capitanul Turculeț, care mi le-au spus: ș-apoi, după ce am văzut că dușmanii și-au luat drumul spre țara lor, am apucat de-a dreptul piste codri... Dar oare ce buciumă străjerul?

— Fă-i semn să se coboare de pe zid și să vie încoace.

Nu trecu mult și plăieșul de strajă viind, spuse că o oaste mare se apropie de cetate.

Îndată toți alergară pe ziduri.

— Leșii sînt! strigă tînărul ce venise de curînd și pre care l-am auzit vorbind; și-au schimbat drumul și vin aici...

— La porți, flecăi! zise bătrînul. Încuiați-le și grămădiți bolovani pe ziduri. Așezați-vă toți pe la metereze. Să nu zică leahul c-au intrat într-o cetate românească ca într-o țarină pustie.

— Dar noi sîntem numai nouăsprezece și asta-i o oaste întreagă, observă unul; cum se...

— Taci, mucosule! îl curmă bătrînul. Te temi că-i peri? Mare pagubă! Un mișel[1] mai puțin.

Vînătorul astfel înfruntat se trase rușinat și se sui pe ziduri.

În vremea aceasta, oastea se apropiese. Regele trimise un ofițer ca să vorbească cu cei din cetate.

Solul veni la poartă. Bătrînul îl salută de pe zid.

— Bine ai venit, domnule, ce pofteșți de la noi?

— Măria-sa regele Poloniei, mare ducă de Lituania ș.c.l. (urma titlurile), vă face cunoscut că să vă închinați și să-i cuceriți cetatea împreună cu toate averile și merindele; atunci garnizoana va fi slobodă

1 *Mișel*, sărac, om neajutorat.

a ieşi cu arme şi bagaje, fără a i se face nimică, iar cutezînd a se împotrivi, cetatea se va cotropi şi garnizoana se va trece subt ascuţitul sabiei.

— Du răspuns m[ăricl]-sale, zise bătrînul, că laude şi îngroziri de astea am mai auzit noi, şi tot nu ne-am spăriet. Mai bine m[ăria]-s[a] şi-ar căuta de drum şi ar da pace unor oameni care nu i-au făcut nimică. Cetatea n-avem gînd să i-o dăm cu una, cu două, macar că nu sînt în ea nici averi, nici merinde. Tot ce-i putem da este plumbul din puşce, pre care i-l vom trimite noi de pe ziduri, fără să se mai ostenească să vie înuntru.

— Plecaţi-vă — zise trimisul — şi nu vă puneţi capul în primejdie.

— Nu purta grijă de capul nostru, domnule. Gîndiţi mai bine la al vostru.

— Încă o dată vă întreb, vă închinaţi ori ba?

— Ba.

Parlamentarul se duse.

Asaltul începu. Tunurile aşezate pe scaune de lemn băteau necontenit cetatea. Plăieşii răspundeau cu gloanţe care nu făceau greş. Fieştecare împuşcătură oborea cîte unul din vrăjmaşi, şi mai ales din ofiţeri, asupra cărora erau ţintite flintele lor. Leşii pereau fără a face spor.

În ziua dintăi, doi vînători periră. A doua zi şi a treia zi, mai căzură cinci şi se răniră doi. A patra zi căzu împuşcat însuşi comandantul artileriei leşeşti, dar mai periră trei din moldoveni. Numărul bravilor scădea pe toată ziua. Seara, adunîndu-se pe lîngă foc, văzură că au sfîrşit şi muniţiile şi merindele.

— Ce este de făcut, tată? întrebă tînărul vînător pe bătrînul, care, rănit la un picior, sta întins pe o laviţă.

— Cîţi au perit d-ai noştri?

— Zece.

— Și nu mai avem nici praf, nici merinde?

— Nu.

— Dacă-i așa, apoi mîni dimineață urcă-te pe poartă și leagă în vîrful sînetii[1] un ștergar alb; spune că închinăm cetatea, cu tocmală să ne lasă slobozi să ieșim și să ne ducem unde vom voi.

Așa se urmă. Leșii primiră toate condițiile cerute. Oastea se înșiră în două rînduri, lăsînd prin mijlocul ei loc ca să treacă garnizoana, și poarta se deschise.

Atunci, în loc de o strajă numeroasă, se văzură ieșind șase oameni, din care trei duceau pe umerele lor pe alți trei ce erau răniți.

— Ce este aceasta? strigă Sobiețki răpezindu-se calare înaintea lor. Ce sînteți voi?

— Străjerii din cetate, răspunse bătrînul rănit, din spatele fiiului său.

— Cum! atîța sînteți?

— Zece din noi au perit din mila m[ăriei] tale.

— Voi ați cutezat a vă împrotivi mie și a-mi omorî atîța viteji? zise regele. O, asta nu se va trece așa! urmă turbat de mînie; trebui o pildă pentru cei asemine vouă, și pilda va fi groaznică și vrednică de faptă. Nu meritați a muri de sabie, ci de streang. Spînzurați-i!

Pe loc ostașii încungiurară pre plăieși, carii depuind jos răniții, își făcură semnul crucei și, răzămîndu-se pe sînețe, se uitau cu nepăsare la pregătirile ce se făceau pentru moartea lor. Ofițerii priveau cu înduioșare această scenă.

— Fie-mi iertat, sire, zise atunci Iablonovski, apropiindu-se cu respect de regele care ședea posomorît și mînios, a arăta m[ăriei] tale că acești viteji n-au făcut decît datoria lor, datorie patriotică și vrednică

1 *Sîneață*, pușcă primitivă cu cremene.

de toată lauda, și că au avut norocirea a cîștiga făgăduința marelui Sobieţki că vor fi slobozi și nesupărați.

— Îți mulțămesc, vrednice al meu tovarăș de arme, zise Sobieţki ca deșteptat din somn, îți mulțămesc că m-ai oprit de a face o faptă defăimată. Ai cuvînt; oamenii aceștii s-au purtat vitejește. Să li se deie fiecăruia cîte cincizeci de zloți. Apoi, întornîndu-se către români; „Voinicilor, zise, sînteți slobozi; mergeți în pace și spuneți copiilor și fraților voștri că ați avut cinstea a vă împrotivi cinci zile regelui de Polonia."[1]

Îndată se făcu loc moldovenilor, carii, luîndu-și răniții, se îndreptară către munți, în vreme ce oastea se cobora încet la vale; iar cetatea cu porțile deschise, purtînd pe zidurile sale urmele boambelor dușmănești, rămase singură pe culmea înverzită, ca un mare schelet de uriaș.

N. B. Fragmentul acesta a servit d. V. Alecsandri, pentru a compune o dramă istorică ce fu jucată în iarna trecută cu un mare succes pe scena noastră.

Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845, Iași, la cantora „Foiei sătești", 1845, p. 22—29. Nota (N.B.) a fost adăugată de C.N. în vol. *Păcatele tinereţelor*, 1857, p. 144.

1 Acest discurs a fost comentat mult în istoria noastră literară, subliniindu-se neverosimitatea situației, precum și faptul, puțin probabil, ca un rege polon să se adreseze unor plăieși într-un stil atît de grandilocvent. În ce limbă va fi vorbit Sobieski moldovenilor? N. Iorga susținea că regele polon cunoștea limba română (*Revue historique du Sud-est européen*, 1933, p. 303) și că, deci, li s-ar fi adresat plăieșilor în limba lor natală.

LISTA OPERELOR LITERARE INSPIRATE DE „ALEXANDRU LĂPUȘNEANU"

Costache Caragiale	*Alexandru Lăpușneanu*, piesă de teatru (Biblioteca Academiei, Ms. rom. nr. 2971).
Scarlat Capra	*Alexandru Lăpușneanu*, dramă în cinci acte, 1865.
Dimitrie Bolintineanu	*Alexandru Lăpușneanu*, dramă în trei acte, București, 1868.
Mihai Eminescu	*Alexandru Lăpușneanu* (fragment dramatic elaborat între 1877—1880 (Biblioteca Academiei, Ms. rom. 2254, f. 301).
N. V. Scurtescu	*Alexandru Lăpușneanu*, dramă jucată de trupa lui Pascaly (1872—1874).
Ștefan Velescu	*Alexandru Lăpușneanu*, dramă, 1875.

Samson Bodnărescu	*Lăpușneanu-vodă*, piesă de teatru în versuri, 1878.
I. Pillat	*Lăpușneanu*, sonet (publicat în vol. *Visări păgîne*, 1912).
G. M. Zamfirescu	*Cuminecătura*, dramă într-un act, 1925.
Marin Iorda	*A doua domnie a lui Lăpușneanu*, adaptare radiofonică, 1937.
Al. Zirra	*Alexandru Lăpușneanu*, operă reprezentată în premieră pe țară pe scena Operei Române, 1941.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Ediții

Păcatele tinereților. Amintiri din junețe. Fragmente istorice. Neghină și pălămidă. Negru pe alb. Iassi, Tip. lui Adolf Bermann, Podul Vechi, 1857.

Scrierile lui Constantin Negruzzi, vol. I *Păcatele tinereților*. București, Socec, 1872.

Opere complete, I, *Proză*. București, Editura Minerva, 1912.

Fragmente istorice, cu o prefață de E. Lovinescu. București, Ancora, 1928.

Păcatele tinereților. Ediție îngrijită de Liviu Leonte. București, E.p.l., 1963 („Biblioteca pentru toți").

Alexandru Lăpușneanul, ediție îngrijită de Liviu Leonte, prefață de Al. Piru. București, Editura tineretului, 1964 („Biblioteca Școlarului").

Referințe

E. Lovinescu — *Costache Negruzzi. Viața și opera lui.* Ediția I, Minerva, București, 1913.

George Călinescu — *Alexandru Lăpușneanul, proiect eminescian* în *Adevărul literar și artistic*, nr. 620, 1932, p. 5-6. Reprodus în *Opera lui Eminescu*, I, E.p. l., 1969, p. 111.

Tudor Vianu — *Arta prozatorilor români*, 1941, reprodus la Editura Eminescu, 1973, cu o prefață de Geo Șerban.

Gr. Scorpan — *Realismul lui C. Negruzzi. Contradicții sociale oglindite în procesul de creație. Iașul nou*, nr. 7, 1950.

Maria Platon — *Literatura și problemele ei în paginile „Daciei literare", Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza"*, Iași, Secția III, tom XI, 1965, fasc. 1.

Paul Cornea — *C. Negruzzi, Montesquieu și ideologia aripei moldovenești a pașoptismului*, în vol. *De la Alexandrescu la Eminescu*, E.p.l., 1966

Al. Piru	*C. Negruzzi*, Editura tineretului, 1966.
Gavril Istrate	*C. Negruzzi. Iașul literar*, nr. 8, 1968.
N. I. Popa	*C. Negruzzi, autor clasic al literaturii noastre. Limbă și literatură*, vol. XXI, București, 1969.
Const. Ciopraga	*C. Negruzzi, autor modern. Limbă și literatură*, vol. XXI, București, 1969.

OPINII CRITICE

Pe cînd palatul domnesc era considerat ca un soi de templu, iar domnul ca un soi de Budă nefailibil, C. Negruzzi avea curagiul a scoate la lumină imaginea cruntă a lui Alexandru Lăpușneanu și a spune boierilor un mare adevăr: «Poporul e mai puternic decît boierimea!»

«Proști, dar mulți!» răspunde Lăpușneanu vornicului Moțoc, în scena măcelului din palat, atunci cînd poporul adunat la poarta Curții striga : «Capul lui Moțoc vrem!» Acel răspuns al domnului: «Proști, dar mulți!» cuprindea în trei cuvinte o adevărată revoluție socială. Prin urmare novela fu rău văzută la palat, rău primită de boieri, însă ea își dobîndi pe loc rangul cel mai înalt în literatura română, și va rămîne totdeauna un model perfect de stil, de limbă frumoasă, de creație dramatică și de o necontestată originalitate.

(Vasile Alecsandri, *Introducere la Scrierile lui Constantin Negruzzi*, în *Păcatele tinereților*, București, 1872, p. LX.)

Inspirîndu-se din cetirea cronicilor, pe care le străbătuse încă demult, cînd își gătea *Ștefaniada* și nu numai din sfaturile prietenului său mai tînăr sau, poate, și din cunoașterea istoriei Moldovei, rămasă inedită, a acestuia, — cel mai limpede și mai mlădios din povestitorii români, începătorul nuvelei și schiței de imaginație, dădea acum, nu un ușor desemn, ca acela din *Sobieski și românii*, ori din *Riga Poloniei și prințul Moldaviei*, schiță pe care o reproduce aici, ci *o mare narațiune istorică dramatizată*, un mare tablou al istoriei românești din veacul al XVI-lea, zugrăvit cu un condei fin de miniaturist, în margenile unui cadru restrîns. Viața de zbucium, de patimă sîngeroasă, de tragedie violentă și sălbatică a celui mai expresiv dintre urmașii lui Petru Rareș, e împărțită în scene, adevărate scene de teatru cu dialogul firesc, avînd în el înțelepciunea românească îndătinată și mirezmă de trecut, cu mișcări sigure, ca pentru scenă, cu psihologii luminoase, izbucnind la cele dintîi cuvinte și gesturi, cu o neobișnuită și unică putere de a face iluzie, prin toată viața ce se poartă înaintea noastră și prin prezentări ca acestea...

> (N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* de la 1821 înainte, vol. II, *Epoca lui M. Kogălniceanu*, București, 1908, p. 39.)

Și avea numai 32 de ani!

Fericită soartă a acelui care la o așa vîrstă a făurit o operă nepieritoare, și totodată a pus începutul unui gen literar!... Toată proza noastră literară izvorăște din *Alexandru Lăpușneanul*. Și nu mă înșel, crezînd că

mai bine nu s-a scris pînă astăzi, că în toată literatura românească nu e o nuvelă mai creată pe dinăuntru, mai severă şi mai meşteşugit clădită decît acest *Alexandru Lăpuşneanul*, de care s-au lovit zadarnic atîţi scriitori...

(Eugen Lovinescu, *Costache Negruzzi*, în *Critice*, vol. IV, 1916, p. 211—215.)

Numele lui C. Negruzzi este legat deobicei de nuvela istorică *Alexandru Lăpuşneanul* care ar fi devenit o scriere celebră ca şi *Hamlet* dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale. Nu se poate închipui o mai perfectă sinteză de gesturi patetice adînci, de cuvinte memorabile, de observaţie psihologică şi sociologică acută, de atitudini romantice şi intuiţie realistă. Eroii au un desen uimitor. Negruzzi a înţeles spiritul cronicii române şi a pus bazele unui romantism pozitiv, scutit de naive idealităţi. În cronică domnul taie pe boieri şi boierii pe domni şi toată durata unei domnii este o încordar de suspiciuni, de uneltiri, de trădări şi de crime. Nuvela ar intra în rîndul naraţiunilor de asasinate italiene, de nu s-ar fi dat eroului principal o semnificaţie superioară. Lăpuşneanu e dominat, osîndit de Providenţă să verse sînge şi să năzuie după mîntuire. El suferă de o melancolie sanguinară, colorată cu mizantropie. Echilibrul între convenţia romantică şi realitatea individului, aceasta e minunea creaţiei lui Negruzzi.

(G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941, p. 205.)

Punerea în lumină a acordului dintre istorie și psihologie, între caracter și împregiurare, l-a obligat pe autorul nuvelei să acorde favoare și peisajului social. În descrierea lui, Negruzzi se dovedește a fi artist. Oamenii se mișcă într-un mediu real, fixat prin notații sobre, dar de mare autenticitate, fără exces de colorit istoric, ca la Odobescu sau Hasdeu. Atmosfera se reconstituie din cîteva amănunte de costumație, interioare, moravuri. Accentul cade pe faptele oamenilor, pe modul lor de a gîndi și acționa. [...]
Menținîndu-se între marginile istoricității romantice, fără a ignora caracteristicile artei realiste, obiective, aceste două modalități de reflectare a realității coexistînd într-o combinare care adaugă originalitate și un spor de veracitate. Negruzzi stabilește, ca toți scriitorii epocii, o legătură strînsă între trecut și prezent, între episodul înfățișat și conștiința contemporanilor săi. Pentru a înlesni această legătură, el vine în sprijinul cititorilor săi cu propria-i atitudine reflexivă. Răsfrîngîndu-și tonalitățile peste paginile nuvelei, această atitudine le colorează viu, fără ca linia care dă unitate organică manifestării personajelor să fie frîntă. Reacțiile vehement subiective sînt, în general, puține.

(Maria Platon, *Literatura și problemele ei în paginile „Daciei literare"*, în *Analele Științifice ale Univ. „A.I.Cuza"* din Iași, Secțiunea III, C, Limbă și literatură, tom. XI, 1965, fasc. I, p. 33.)

Alexandru Lăpușneanul este o desăvîrșită creație de valoare universală. Nu se poate închipui un portret mai viu într-un număr mai mic de gesturi și cuvinte

memorabile, într-o compoziție mai simplă și în decoruri mai puține. Figura eroului e romantică. Eliminînd fatalitatea cronicarului, Negruzzi l-a făcut credibil, fără a-l deposeda de aerul demoniac, fantastic, torționar, dimpotrivă conferindu-i acel hieratism, acea proporție a liniilor care e semnul creațiilor permanente clasice.

(Al. Piru, *C. Negruzzi*, Ed. tineretului, 1966, p. 113.)

Jurnalistul grăbit, memorialistul discret, povestitorul cu tîlc de călătorii, întîmplări și anecdote, analistul subtil al oamenilor și al moravurilor, se ridică pînă la studii istorice pătrunzătoare ca acel din *Ochire retrospectivă*, unde dezvoltă și generalizează drama social-politică și psihologică din *Alexandru Lăpușneanul*. În lipsa unei poziții ideologice clare, tipică pentru o perioadă de tranziție, se contrazic și se confruntă pretutindeni, adesea în același text, omul vechi și cel nou, romanticul și realistul, umanistul cărturar și spiritul popular. Acolo unde cele două aspecte antagoniste ajung să colaboreze și să stabilească un echilibru relativ, Negruzzi realizează un clasicism al lui, ca acel ilustrat prin *Alexandru Lăpușneanul*.

(N.I. Popa, *C. Negruzzi, clasic al literaturii române*, în *Limbă și literatură*, vol. XXI, 1969, p. 29.)

Cînd spunem Negruzzi, spunem *Alexandru Lăpușneanul*, așa cum pronunțînd numele lui Alecu Russo, numim *Cîntarea României*. Cu capodopera lui Negruzzi evoca-

rea istorică se ridică, neașteptat, la un nivel greu de atins, mereu exemplar. Una din direcțiile curentului istorico-poporan de la *Dacia literară*, cea istorică, dobîndește un prestigiu excepțional. Frămîntările sociale de la jumătatea secolului al XVI-lea, în a doua domnie a Lăpușneanului, conferă nuvelei o bază realistă. Toate datele istorice și psihologice, potențate estetic, converg pentru a traduce în viziune epico-dramatică porniri ascunse și manifestări sîngeroase. E o confruntare a tendințelor feudale tipice, în care voința domnitorului autocrat se lovește de intrigile unei boierimi ipocrite. Tablouri de grup, figuri plastice în prim plan, apariții fantomatice spre fundul scenei, dialoguri de o ironie glacială și șoapte impregnate de neliniște, toate sugerează o atmosferă arhaică. Practici feudale insidioase, conspirații și asasinate se desfășoară în scene strînse, ritmul dramei urmînd parcă ritmul unui destin inexorabil. În contrast cu feminitatea gingașă a Ruxandei, cruzimea diabolică a domnului și stăpînului ei. Cu fiecare scenă, lumina dezvăluie resorturi psihologice caracterizante, despicînd misterul numai în măsura necesară. Scena masacrării celor patruzeci și șapte de boieri, schițată concis, în culori puține, pare desprinsă dintr-o dramă shakespeareană.

(Const. Ciopraga, *C. Negruzzi, scriitor modern*, în *Limbă și literatură*, vol. XXI, 1969, p. 33—36.)

Cele patru capitole ale nuvelei, construită în jurul figurii unui domnitor crud și sîngeros, dar părînd mînuit de providență pentru o misiune obscură, respiră atmos-

fera unei tragedii. Conflictul ilustrează lupta dintre domnitor și boierimea gata oricînd a cădea la învoială cu dușmanii țării, măcinată de intrigi, versatilă, lipsită de o forță interioară. Tipologia, caracterele contrastante, episoadele neașteptate care capătă caracterul unor lovituri de teatru provin din recuzita romantică. Grija pentru adevăr, economia de mijloace în caracterizarea stărilor sufletești și în descrieri sînt însă ale unui realist.

Remarcabilă este fluența epică, neîmpiedecată de nici un fel de prisos stilistic, iarăși semn de modernitate, probă a maturității pe care Negruzzi o întrupează pentru dezvoltarea literaturii noastre în ceea ce privește proza.

(G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, Editura științifică, Buc., 1969, p. 436.)

Fără a intra într-o analiză de detaliu, să remarcăm doar că punctul de plecare al scriitorului în toate aceste opere [autorul se referă la nuvelele de pînă la 1840] e net romantică, că romantismul constituie nu numai solul nutritiv al inspirației, ci adesea și termenul final al actului creator. Evident, e vorba de un romantism care nu e nici sentimental, nici egolatru, străin de vagul lamartinian, de acel lirism infuz al inimii împovărate și al peregrinării prin sfere, atît de caracteristic poeziei unui Alexandrescu; particularitatea lui Negruzzi e, dimpotrivă, de a căuta înserarea în istorie, sinteza dintre detaliu și culoare, ecuația diferențială a obiectelor și oamenilor. Echivalențele i le aflăm în proza robustă,

intens pitorească, a unui Victor Hugo din *Notre Dame de Paris*, sau în truculența unui Alexandre Dumas din memoriile de călătorie, cu deosebirea că respirația concisă a frazei și disciplina compozițională îl evocă adesea pe Prosper Mérimée.

(Paul Cornea, *Romantismul românesc*, Minerva, 1972, p. 593.)

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR"
BIBLIOTECA
BUCUREȘTI

SUMAR

Tabel cronologic V

Prefață XXI

ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL 1

Anexă

Regele Poloniei și domnul Moldaviei 36
Sobieski și românii 41

Lista operelor literare inspirate de „Alexandru Lăpușneanu" 51
Bibliografie selectivă 53
Opinii critice 56

Lector : ELENA BERAM
Tehnoredactor : GABRIELA ILIOPOLOS

Bun de tipar 31.I.1975. Apărut 1975.
Comanda nr. 559.
Tiraj 37 000 broșate.
Coli de tipar 3,75 + 8 planșe.

Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1,
Republica Socialistă România
Comanda nr. 40 788

Lei 3

Seria de TEXTE COMENTATE-Lyceum
are menirea să contribuie
la înțelegerea și interpretarea
operelor fundamentale
din tezaurul literaturii române
și universale,
oferind modele de analiză literară.
Această serie utilizează texte
reproduse după ediții definitive,
încorporînd fie o singură lucrare,
fie o riguroasă selecție
din creația aceluiași scriitor.
Aparatul critic este alcătuit
dintr-o amplă analiză a textului ales,
note de subsol,
cu indicarea pasajelor interesante
pentru dezvoltarea conflictului,
caracterizări ale personajelor etc.,
tabele sinoptice, o bibliografie
și un capitol de referințe critice.

AU APĂRUT: CĂLINESCU, Scrinul negru
ARISTOFAN, Broaștele
MOLIÈRE, Femeile savante